

ULUSAL İKTİSADİ MÜCADELENİN SİMGESİ VE ARACI: TÜRK KADINLARI (1930-1939)¹

THE SYMBOL AND TOOL OF THE NATIONAL ECONOMIC STRUGGLE: TURKISH WOMEN (1930-1939)

Büşra YÜKSEL²

Öz

1930'lu yıllarda Türkiye'de dış ve iç sebeplerden dolayı ortaya çıkan ekonomik kriz döneminde ülkede topyekûn mücadeleye gidilmiştir. Ülkedeki topyekûn mücadele incelendiğinde Türk kadınları, mücadelenin simgesi haline gelmiş; basın, hükümet ve toplum, kadınlara önemli sorumluluklar yüklemiştir. Çalışma, ekonomik kriz döneminde kadınların vazifelerini, kadınların tasarruf görevini ne kadar yerine getirdiklerini, ne gibi faaliyetlerde bulduklarını, ekonomik krizde kadını ön plana çıkaran sebepleri, kadın ve tasarruf ilişkisini tespit etmeyi amaçlamaktadır. Ekonomik krizden kurtulmanın temel taşı olan tasarruf, kadın ile bütünleştirilmiş, kadın ve tasarruf başlığı, toplumun ve basının gündemini meşgul eden bir konu olmuştur. Türk kadınları, iktisadi mücadeleye gönüllü olarak mı katılmışlardır? Yoksa toplum ve hükümet baskısı, kadınları bu göreve mecbur mu bırakmıştır? Ülkenin yıllarca savaş halinde olması sebebiyle fazlasıyla yıpranan Türk kadınlarının, savaş sonrası rahatlaması ve toplumsal hayatta aktif olmaları onları eğlence ve lüks hayatına özendirmiştir. Bu durum ilk başta çoğu kadını müsriflikle lekelemiş olsa da Türk kadınlarının Milli Mücadele yıllarındaki fedakârlıklarını iktisadi mücadele sırasında da görmek mümkün olmuştur. Çalışmada, basın, meclis tutanakları ve telif eserlerden yararlanılmış, dönemin önemli isimleri tanık gösterilmiş, genelden özele inilerek çıkarımlarda bulunulmuştur.

Anahtar Kelimeler: 1929 Ekonomik Krizi, Tasarruf, Yerli Malı, Kadınlar Birliği.

Abstract

In the 1930s, Turkey experienced a profound economic crisis due to both internal and external factors, prompting a concerted effort to address the challenges at hand. During this period of comprehensive struggle, Turkish women th symbol of the struggle and the press, government and society imposed significant responsibilities on women. This study aims to explore the roles of women during the economic crisis, how much women fulfilled their duty of saving, what kinds of activities they carried out, the factors that brought women to the forefront during the crisis, and the relationship between women and saving. Saving, which is regarded as a cornerstone for overcoming the economic crises, has been intertwined with women, and the topic of women and saving has captured the attention of the society and the press. Did Turkish women voluntarily engage in the economic struggle, or were they compelled to do so by the pressure of society and the government? The extensive strain on Turkish women due to the country's prolonged state of war led to a desire for post-war relaxation and increased societal participation, which, in turn, tempted them towards leisure and luxury. Although initially viewed as profligate, the sacrifices made by Turkish women during the years of the National Struggle were also evident during the economic struggle. This study drew upon the press articles, parliamentary records, and copyrighted works, and prominent names of the period were used as witnesses. Inferences were made from general to specific.

Keywords: 1929 Economic Crisis, Saving, Locally Made and Women's Union

¹ "Ulusal İktisadi Mücadelenin Simgesi ve Aracı: Türk Kadınları" adlı çalışma, 1929 Dünya Ekonomik Bunalımı'nın Türk Basınına ve Meclise Yansımaları" adlı yüksek lisans tezinden üretilmiştir.

² Doktora Öğrencisi, Düzce Üniversitesi, busrayuksell95@gmail.com, ORCID: 0000-0003-0135-1139

Extended Abstract

The national economic struggle movement started in Turkey in the 1930s due to both internal and external conditions. Turkish women have also become the symbol and instrument of the Turkish economic war. However, in the history of the Republic of Turkey, attention has usually been drawn to the position of Turkish women in military wars, and the role of women in economic warfare has remained in the background. For this reason, the topic “Symbol and Instrument of the National Economic Struggle: Turkish Women” was chosen because the struggle of Turkish women in the 1930s has not included in the literature. It was aimed to fill this gap, a literature review was conducted on the subject and the gaps were filled. In the economic crisis that Turkey experienced in the 1930s, the gaps were filled by putting forward the reasons why great responsibilities were imposed only on women. There were also those who thought that the entire population should be mobilized in the economic crisis, but this still did not change the fact that women were at the forefront. It is believed that the main way to get rid of the economic crisis is through what women will do. The Turkish woman has become aware of this great responsibility and has struggled. Turkish women have made their voices heard through the press and shared the remedies to get rid of the economic crisis. Not only through the press, but also by organizing various events, they shared ways to get rid of the economic crisis and raised public awareness. The measures taken by women in the economic crisis have become the most important weapon of the economic war. These measures taken by Turkish women in the economic crisis are also an example for today.

The fact that Turkish women were given great responsibilities at that time is an acknowledgment of the power of women. However, there are also those who think the opposite. A woman is a spender, and it was only through her savings that the country could have survived the economic crisis, and that is why women were seen as the remedy for getting out of the crisis. It is not difficult to guess why the woman was considered wasteful at that time. Important names of the period also clarify this situation. The imposition of great responsibilities on women arose not from their extravagance, but from their strength. History is full of sacrifices made by women in difficult times. The sacrifices of Turkish women can also be seen in the economic war. After the National Struggle, Turkish women fought this time for the economic war. Women achieved great things in the National Struggle, but the male population took part in the majority of the struggle, military service was expected of them. In the economic war, military service was expected of women. As in the period of the National Struggle, they maintained their honorable position next to Mustafa Kemal Pasha during the economic crisis.

There were issues being discussed in society at that time. Among the topics discussed were whether women were brought forward in the economic war and men remained in the background, whether luxury led to decrepitude, and whether women were wasteful. The subjects discussed in the study were evaluated objectively and an inference was tried to be drawn. The topics discussed have not been addressed unilaterally, and the aim is for the reader to form his or her own opinion.

Many methods were used in the study. The press, parliamentary minutes and copyrighted works were used, important names of the period were shown as witnesses to support the theses put forward, conclusions were drawn from the general to the specific, and the method of classification and discussion were also used in the research.

GİRİŞ

Türk kadınların 1930’lu yıllarda verdiği büyük iktisadî mücadele literatürde yeterince yer almamış ve hak ettiği bir çalışmadan yoksun kalmıştır. Konunun literatürde daha derli toplu ve farklı bakış açısıyla ele alınması gerektiği düşünülmüştür. Ayrıca Türk kadınının iktisadî mücadeledeki başarıları, Millî Mücadele dönemindeki askerî başarıları kadar zihinlerde yer edinmemiş, genellikle Cumhuriyet tarihinde kadının savaştaki yeri ve önemine dikkat çekilmiş, iktisadi savaştaki kadının yeri ve önemi vurgulanmamıştır. Dolayısıyla bu çalışmada Türk kadınlarının askerî başarıları kadar iktisadi savaştaki başarılarının ortaya konması amaçlanmıştır.

Ulusal iktisadî mücadelede Türk kadınları, 1930’lu yıllara damgasını vurmuş; toplumun, basının ve hükümetinin gündeminden düşmemiştir. Dönemin yazar ve şairlerinden İffet Hanım şöyle demiştir: *“Türkiye, iktisadî seferberliğini ilan ettiğinden beri, pek tabii olarak Türk neşriyat âlemi müntesipleri bu bahisle uzun uzadıya meşgul oldular. Bu sebeple ortaya birçok fikirler atıldı; faraza bunlardan bir kaçışunlardır: Kadının iktisat bahsinde mühim bir mevki olması...”* (Halim, 1930). Konu, sadece o dönem için önemli değil bugün içinde mühim bir yere sahiptir. Çünkü bu çalışma, kadının gücünün görülmesi açısından topluma önemli bir örnek sunabilir.

Ulusal iktisadî mücadelede Türk kadınları konusuna geçmeden önce bu mücadelenin başlama sebebine kısaca değinmekte fayda var. 1930’lu yıllarda Türkiye’de büyük bir ekonomik kriz ortaya çıkmış, nedenleri ise iç ve dış koşullardan kaynaklanmıştır. Türkiye’deki ekonomik bozukluklar, buhranın iç etkeni sayılmıştır. Örneğin o dönemde muhalif yazıları ile bilinen Arif Oruç, krizin asıl sebebinin yılların biriktirdiği bir takım gafletler ve kapitülasyonlar olduğunu söylemiştir (Oruç, 1929). Ziraat Mühendisi İlhami Mazhar ise ekonomik krizin tarımsal üretim işlerinin o zamana kadar ıslah ve tanzim edilmemesinden dolayı ortaya çıktığını söylemiştir (Mazhar, 1931). Kocaeli Mebusu Reşit Saffet Bey’de millî paranın mühim bir kısmının ticari sahadan çekilerek başka ülkelere gittiğini ve krizin en büyük nedeninin bu olduğunu vurgulamıştır (Son Posta Gazetesi, 1930).

Krize sebep olan dış etken ise 1929 Dünya Ekonomik Bunalımının ortaya çıkması olmuştur. Gelir sistemindeki dağılımın, şirket ve banka yapısının ve dış ticaret bilançosunun kötü yapısı, ekonomi bilgisinin zayıflığı gibi nedenlerden dolayı patlak veren (Galbraith, 2013) 1929 Ekonomik Bunalımı, 24 Ekim 1929 Perşembe günü New York Borsası’nın çökmesiyle başlamıştır. Bunalım, bankalar vasıtasıyla Amerika’nın tamamına yayılmış ve sonrasında da tüm dünyayı etkisi altına almıştır (Yardımcı, İnce ve Ekiz, 2017). ABD’de ve Avrupa’da yatırımlar durmuş, dünya genelinde fiyatlar düşmüş, iflaslar ve işsizlik ortaya çıkmış, üretimde ve millî gelirden daralmalar meydana gelmiştir (Bulut, 2003). Ekonomik Bunalım, Türkiye’yi de etkisi altına almış ve Türk parası, İngiliz parasına göre değer kaybetmiştir (Cumhuriyet Gazetesi, 1929). Krizden etkilenen başka bir ekonomik unsur ise tarım sektörü olmuştur. Örneğin buğday, tütün, kuru üzüm, fındık ve pamuk gibi önemli ihraç ürünlerinin fiyatlarında ciddi bir düşüş gerçekleşmiş ve (Pamuk, 2014) dış ticaret hadleri Türkiye’nin aleyhine gelişme göstermiştir. Kriz sebebiyle ithal malları fiyatlarında düşüş olmasına rağmen bu düşüş Türkiye’nin ihraç mallarının fiyatlarındaki düşüşten az olmuştur (Tekeli ve İlkin, 1983).

Türkiye’de iç ve dış koşullardan kaynaklı ortaya çıkan ekonomik kriz döneminde Türk kadınlarına mühim sorumluluklar yüklenilmiştir. Türk kadınının ulusal iktisadî mücadele yerini alması için de yeni bir kavram ortaya atılmıştır. Cumhuriyet ile birlikte medeni bir karaktere sahip olmak veya öyle görünmek özellikle bir kadın için ayrı bir öneme sahip olmuştur. Şair ve öğretmen olan Şükûfe Nihal Hanım, medeni kadını şu şekilde tanımlamıştır:

“Kadın, vatan, millet mefhumunu anlamalı, felaketler karşısında titreyecek, sarsılacak kabiliyetler kazanmalı. Kendine ait ince zevkleri istihfaf etmesini bilmeli. Kadının bedii zevki yanında rikkat, şefkat, fedakârlık gibi yüksek hislerin inkişaf etmesi medeni bir kadını tamamlamak için elzemdir.” (Ragıp, 1930).

Felaketlerin ve sıkıntıların bilincinde olup ona göre davranan kadın, medeni biri sayılırken, yozlaşmış ve güzellik peşinde koşan kadınlar da toplumda kabul görmeyen kesim olmuştur. 1930’lu yılların kabul edilen kadını ise odak noktası evi olan, kendisi için aydınlanmış, evdeki vazifelerini eksiksiz tamamlayan, bilgili, becerikli ve dünyadaki hadiseler hakkında da bilgisi olan kadınlar olmuştur (Yıldız, 2017). Kadınlardan beklenen ise 1930’lu yılların Türkiye’sinde ekonomik

sıkıntılarla mücadele etmesi ve ülkeyi iktisadî zafere ulaştırmasıdır. Bu bağlamda Kadınlar Birliği üyesi Ruhsar Nazmi şöyle demiştir: “Eğer Türk milletine kazandığı büyük ve şerefli muzafferiyetler karşısında bilhassa Türk kadınlığı yeni bir zafer kazandırmak istiyorsa israftan kaçınmalı ve çocuklarını da bu ruh ile büyütmelidir.” (Vakit Gazetesi, 1930).

Gerçekten o dönemde kadına yüklenen vazifeyi basit görmemek gerekir. Sanayi Birliği genel sekreteri Nazmi Bey, Millî İktisat ve Tasarruf Cemiyeti tarafından düzenlenen bir davette “*Türk kadını! Sen bizi yaşat biz seni tatmin edeceğiz.*” demesi kadına yüklenen vazifenin büyüklüğünü göstermektedir (Millîyet Gazetesi, 1930). Hatta ekonomik kriz döneminde kadına verilen sorumluluk öyle büyük tutulmuştur ki iktisadi başarısızlıklarda kadının mesul tutulacağı vurgulanmıştır. Başbakan İsmet (İnönü) 12 Aralık 1932 yaptığı konuşmasında şöyle söylemiştir:

“...*Vatandaşların vazifelerini aramızda taksim ederken memleket için bu kadar hayati olan mevzuun bilhassa kadınlarımıza, kadın vatandaşlarımıza teveccüh ettiğini söylemeyi bir borç bilirim. Eğer hanımlarımız, eğer kızlarımız ailede ve cemiyette yiyecek ve giyeceği mutlaka yerli almayı bir vazife ve dava olarak ellerine alırlarsa bu memleket iki seneye kalmadan yiyecek ve giyecek hususunda hariçten bir çöp bile almaya muhtaç kalmaz. Bütün hanımlarımıza söylemeye mecburum ki bu hususta kaybedecekleri her günün mesuliyeti bizden ziyade kendilerine aittir.*” (Millîyet Gazetesi, 1932).

Türkiye'nin ilk kadın tarihçisi Afet Hanım, iktisadî mücadelede vazifesini yapmazsa en büyük mesulün Türk kadınları olacağını vurgulamış ve bunu şu sözler ile açıklamıştır:

“*Kadın, millî fabrikayı yaşatmaya azmetmezse sanayi yürümez! Türk kadını; istihsalde, istihlakte ve tasarrufta vazifesini yapmazsa, en büyük mesul odur. Millî tarih karşısında bundan dolayı mesul tutulan Türk kadınları vardır. Osmanlı devrinde İmparatorluk inhitata sürüklenirken kadınların tasarrufta dikkatsizliği yüzünden Türk ailenin ne elim vaziyetlere düştüklerini öğrenmek için tarih okumaya lüzum yoktur. Henüz yaşayan ve söyleyen canlı şahitler vardır.*” (Cumhuriyet Gazetesi, 1933).

1. TÜRK KADINLARINI ULUSAL İKTİSADİ MÜCADELENİN SİMGESİ VE ARACI YAPAN NEDENLER

Türkiye 1930'lu yıllarda krizin etkilerini ağır bir şekilde hissetmiş, büyük zorluklar yaşamış ve çare olarak ülkede ekonomik seferberlik ilan edilmiş, ulusal iktisadî mücadele hareketi başlatılmıştır. Söz konusu mücadelenin simgesi ve aracı da Türk kadınları olmuştur. Ulusal iktisadî mücadelede neden erkek değil de kadın ön plana atılmıştır? Kadını ön plana çıkararak sebepler neler olmuştur? O dönemin toplumu, basını, hükümeti kadınları ön plana çıkarırken belli sebepler ortaya atmak zorunda kalmışlardır. Çünkü kadınların ulusal iktisadî mücadeledeki yerini ve önemini, topluma kabul ettirebilmek için mantıklı ve ikna edici sebepler öne sürmek gerekmiştir. Konuyla ilgili birçok neden ortaya atılmıştır. Bunları üç başlık altında toplamak mümkündür.

İlk olarak, kadın ve tasarruf ilişkisi öne sürülerek kadınları ulusal iktisadî mücadelenin simgesi haline getirmişlerdir. Ekonomik krizden kurtulmanın yolları düşünüldüğünde ilk akla gelenlerden biri tasarruf olmuş ve tasarrufun da kadın ile güçlü bir ilişkisi olduğuna inanılmıştır. Kadıköy Fukaraperver Cemiyeti'nden Zeynep Fatin Hanım, tasarrufun kadınla güçlü bir şekilde ilişkili olduğunu şu sözleri ile açıklamıştır: “*Tasarrufun kadınla sıkı bir alakası vardır. Hatta lisanımızda yuvayı yapan dişi kuştur yolunda bir darb-i mesel vardır. Ben şarkta bunun kadar doğru söylenmiş bir atalar sözü bilmiyorum.*” (Ragıp, 1930).

Nebile T. Rüştü Hanım kadın ve tasarruf ilişkisinin gücünü şu şekilde izah etmiştir:

“*İktisadî siyasetin tanzimi Devlet adamlarına, mütehasıslara ait bir iştir. Lakin memlekette tasarrufa riayeti temin edebilecek olan belki erkekten ziyade kadındır... Lakin hanımlarımızın en büyük rolü tasarruf işlerindedir. Çünkü millet ailelerden müteşekkildir. Millet varidatının ve sarfiyatının mühim bir kısmı ailelerin varidatının ve sarfiyatının yekûnundan ibarettir. Ailenin de başlıca ihtiyaçlarını düşünmek ve sarfiyatını yapmakla mükellef olan ev kadınıdır.*” (Rüştü, 1930).

Türkiye’de o dönemde tasarruf görevinin sadece kadınlara düştüğüne dair bir zihniyet oluşmuştur. Ancak bu zihniyetini eleştiren isimler olmuştur. Örneğin içtimaiyat muallimi ve kız muallim mektebi müdür muavini olan Nebahat Hanım şöyle demiştir:

“İçine yeni girdiğimiz iktisat mücadelesinde tasarruf vazifesi evvela kadınlara tevcih ediliyor. Biz bu düşünceyi reddederiz! Böyle fikirlere kapılanlar yanılıyorlar ve hadısati bir içtimaiyatçı gözü ile göremiyorlar. Her halde evvela kadına tasarruf vazifesini tevcih eden erkeklerden aile bütçesini tanzim ve idare etmekte hak ve hürriyet istiyoruz!” (Ragıp, 1930).

İkinci olarak, geçmişteki fedakârlıkları ve Millî Mücadelede’ki başarıları öne sürülerek Türk kadınları iktisadî savaşın önemli unsuru haline getirilmiştir. Mustafa Kemal Paşa 21 Mart 1923’te Konya’daki konuşmasında şöyle demiştir:

“...Dünyanın hiçbirinde, hiçbir milletinde, Anadolu köylü kadınının fevkinde kadın mesaisi zikretmek imkânı yoktur ve dünyada hiçbir milletin kadını ben Anadolu kadınından fazla çalıştırmış, milletimi halasa ve zafere götürmekte Anadolu kadını kadar himmet gösterdim diyemez...” (Atatürk Araştırma Merkezi, 2006).

Mustafa Kemal, Konya’daki sözleri ile Türk kadınının Millî Mücadele yıllarında çok çalıştığını vurgulamıştır. Türk kadınlarından aynı fedakârlık ve destek bu sefer iktisadî zafer elde etmek için istenmiştir. Çünkü geçmişten beri zorluklar karşısında sağlamlığı ile tanınan Türk kadınlarının, sıkıntıya girmiş ekonomiyi de rahata kavuşturabileceklerine inanılmıştır. Örneğin, Millîyet Gazetesi’nde İş Bankası tarafından ele alınan yazıda şöyle yazmıştır:

“İstiklal harbinde saf tutan Türk kadını yeni büyük bir harbin iktisadî cidali siperleri içine çağrılıyor... Biz kazandığımız paradan bir miktarını arttırmak değil, hatta aldığımızdan fazlasını harcamanın feci akıbetlerini bile düşünmüyoruz. Türk anası her şeyden evvel Türk aile bütçesini düşünecek ve iktisat etmeyi bilecektir...” (Millîyet Gazetesi, 1930).

10 Ocak 1930 yılında Millî İktisat ve Tasarruf Cemiyeti tarafından düzenlenen bir davette İstanbul Kız Lisesi Müdürü Nakiye Hanım da şöyle demiştir:

“İstiklal mücadelesinde Türk kadını Gazi’nin yanında bir mevkii şeref almıştır. İktisat mücadelesinde Türk kadını aynı şeref mevkiini bihakkan muhafaza edecektir. Hanımlar! Türk kadını istedikten sonra yapamayacağı hiçbir şey yoktur.” (Millîyet Gazetesi, 1930).

Nebile Rüştü Hanım da aynı doğrultuda görüş bildirmiştir.

“Milletimizin bu hayati cidalinde Türk kadınlığının mevkii çok mühim ve çok esastır. Aile ve millet işlerinde en eski zamanlardan beri mühim bir mevkie sahip bulunan Türk kadınının bu yeni millî mücadelede de kendisine düşen vazifeyi şerefle, icabında fedakârlıkla ifa edeceğine şüphe yoktur. Çünkü asırlardan, binlerce senelerden beri Türk kadınları, ailelerinin, milletlerinin mukadderatına ait işlerde vazifelerini şerefle ve ekseriya pek büyük fedakârlıklarla yapmışlardır. Bugün Cumhuriyet idaresi altında her zamandan fazla haklarına sahip bulunan Türk kadını millî iktisat ve tasarruf seferberliğinde çok mühim vazifeler karşısında bulunuyor.” (Rüştü, 1930).

Üçüncü olarak, çoğu harcamaların sebebi kadın olarak görüldüğü için kadın, ekonomik buhrandan kurtulmanın önemli bir aracı olmuştur. Kambiyo borsası meclisi idare reisi Fehmi İsmail Bey, “Memleketimizde hakiki tasarruf ancak hanımlarımızın ön ayak olmasıyla kabil olur. Dünyanın her tarafında olduğu gibi bizde de sarfiyat amili kadındır!” demiştir (Millîyet Gazetesi, 1930). Gazeteci, yazar ve siyasetçi Mehmet Asım da durumu şöyle izah etmiştir:

“Türk kadınının tasarruf mücadelesinde yapabileceği vazifenin ehemmiyetini takdir edebilmek için uzun boylu düşünmeye de hacet yoktur. Memleketimize hariçten giren ve sırf kadınlara mahsus olan muhtelif cins eşyanın miktarını göz önüne getirmek kâfidir. Hakikat halde millî iktisat muvazenemizi bozan ithalat eşyasının mühim bir kısmını süs ve zinet levazımından olan eşya teşkil ediyor. Mesela, ipekli çoraplar bugün hizmetçi kadınlara kadar sirayet etmiş bulunuyor, parfümüri denen mevat yüzünden her sene milyonlarımız harice gidiyor. İşte ithalat eşyasının bu nev’inin tahdidi vazifesi sadece kadınlarımızın uhdesine terettüp etmektedir (Asım, 1930).

Kadınlar Birliği üyesi Ruhsar Nazmi Hanım ise şöyle demiştir: “*Eskiden her ailenin sandığında birikmiş küçük bir serveti varken bugün bunlardan eser kalmamış, buna rağmen Türk kadınlığının eski makul tasarruf ve iktisadî yerine müthiş bir israf kaim olmuştur.*” (Vakit Gazetesi, 1930).

Şehrin kibar mahafilinde çok seçkin bir sima olan Suphiye Nuri Hanım da kadının müsrifliğini sert bir şekilde eleştiren isim olmuştur. O, “*Bugünkü kadın müsrif olduğu gibi, annesi, büyük annesi de böyle idi. Kadınlarımızda bütçe yoktur. Teessüf edilir ki hayatını kazanmak mecburiyetinde olanlar bile kazancına tuvaletine veriyor.*” demiştir (Ragıp, 1930).

İkinci ve üçüncü nedenlerin birbirlerine zıt olması dikkat çekmektedir. Bir tarafta geçmişteki kanaatkârlığı ile öne atılan Türk kadını diğer tarafta ise harcamaların ana sebebi olarak görülen Türk kadını yer almıştır. Burada bazı sorular akla gelmektedir. Türk kadını Cumhuriyet ile birlikte müsrifleştiği düşünüldüğü için ona geçmişteki fedakârlıkları hatırlatılarak tekrar Türk kadınından o eski karakterine dönülmesi mi istenmiştir? Tasarruflu olma kadınlara dayatılmaya mı çalışılmıştır? Ekonomik kriz, savaş kadar ülkeyi korkutmamış mıdır?

Kadınlarının o dönemde müsrif olarak görülmesi şu şekilde açıklanabilir: Aydın kadınlar arasında zarafetiyle tanınan Fahrünnisa İzzet Melih Hanım, kadının sadece bugünkü vaziyetine bakılmamasını, önceki yıllarda Türk kadınının sosyal hayata atılmadığını bu nedenle de masrafının daha az olduğunu, kadınların yeni bir tuvalet yapmayı düşünmeleri için düğün ya da bayram olması gerektiğini ancak bugünkü kadının yaşadığı sosyal hayatın, kadını masraf yapmaya ittiğini vurgulamıştır (Ragıp, 1930). Ayrıca ülkenin yıllarca savaş halinde olması sebebiyle fazlasıyla yıpranan Türk kadınlarının savaş sonrası rahatlaması ve toplumsal hayatta sorumluluklarının artması doğal olarak onları eğlence ve lüks hayatına da özendirmiştir. Bu bağlamda Zeynep Fatin Hanım şunları dile getirmiştir:

“*Âlemi kasıp kavuran büyük harpten sonra umum insanlarda hayattan pek çok lezzet elde etmek hevesi uyanmış ve bu hal, her türlü şirazeyi bozmuştur. Türk kadınının eski hayatı tamamıyla evinin içinde geçerdi. O zaman süslenmek lüzumu çok hissedilmemişti. Fakat zamanla her şey değişti, kadınlar da faal hayata atılmak ihtiyacını duydular. Yalnız bu hayatta sadelik en evvel gözetilmesi lazım gelen bir şey olduğu halde o, unutuldu.*” (Ragıp, 1930).

Kadının müsrifliğini başka şekilde değerlendirenler de olmuştur. Örneğin, Suphiye Nuri Hanım, kadının müsrifliğinin erkeklerden kaynaklandığını söylemiştir:

“*Erkeklerimiz her şeyden evvel, şıklık, güzellik arıyorlar. Erkeklerimiz, hattâ en müterakki ve münevver erkeklerimiz de kadında güzellikten başka meziyet aramıyorlar... Kadın olmak hasebiyle kendisini iyi göstermek için kadınlar da erkeklerin arzularına ittiba etmeye mecbur oluyorlar... Bunun önüne geçecek aile reisidir. Aile reisi akli başında ise kadının hayatını tanzim eder. Birçok ahlaksızlığa sebep olan hep israftır... Bu kabahati erkeklerde buluyorum. Haremimi süslü görmek isteyenler, kadının ahlaksızlıklarına göz yumuyorlar. Erkekler ciddi hareket ederlerse bu israfın önüne geçerler...*” (Ragıp, 1930).

Ancak Şükûfe Nihal Hanım, Suphiye Nuri Hanım gibi kadının israf yapmasında sadece erkekleri suçlu bulmadığını söylemiştir. O, kadınların doğuştan süse meyilli olduğunu, kadının yalnız kaldığı, hiç kimseye görünmediği zaman bile kendi kendini güzel görmek için süslendiğini söylemiştir. Ancak sonrasında kadının süslenmesin de bir sınırı olduğunu vurgulamıştır:

“*Evet, kadın süslenecektir, bu onun hakkıdır. Fakat bedii ihtiyaçlarını temin edeyim derken fazla masraf etmesi ailesine dolayısıyla memlekete mazarrat getirir. Bunun için kadın, felaketler karşısında pırıl pırıl giyinerek ve kaprislere kapılarak her gün elbise değiştirmekle devam edemez.*” (Ragıp, 1930).

Kadınların müsrifliği tartışılırken yeni bir soru akla gelmektedir: Tasarruflu olma sadece üst sınıf için söylenmiş olabilir mi? Çünkü zor koşullarda yaşayan alt sınıf kadınlarının lüks harcamalar yapması çok düşük ihtimaldir ve dolayısıyla onları israf yapmakla suçlamak yanlıştır. Türkiye’nin ilk kadın otomobil yarışçısı, şampiyonu ve aynı zamanda müzik öğretmeni olan Samiye Burhan Cahit Hanım, ülkedeki alt tabaka tutumlu iken yukarı sınıfın çok hovarda olduğunu vurgulamıştır (Ragıp, 1930). Bununla birlikte 1930’lu yıllarda köylü ve şehirli kadın arasında keskin bir farklılıklar ortaya konmuştur. Köylü kadın fedakârlığı, becerisi, şefkati ve gücüyle övülürken, lükse düşkün şehirli

kadınlar ise ahlaki açıdan bir tehdit olarak görülmüşlerdir ve toplumda onaylanmayan kadınlar olmuşlardır (Yıldız, 2017).

O halde asıl müsriflikle suçlanan ve tasarruf yapması gereken de üst tabaka idi. Kibar âleminde olduğu kadar hayır cemiyetlerindeki faaliyetleriyle de tanınan Ferdiye Asım şöyle demiştir:

“Büyük şehirlerde gerek içtimai mevkileri, gerek servet ve irfanları ile ileri gelen hanımların tasarrufa örnek olmaları lazımdır. Bu hanımlar mesela aynı elbiseyi müteaddit defalar giymekte ısrar ederlerse ve kati ihtiyacı olmadıkça yenisini ismarlamamağa dikkat ederlerse etraflarında pek çok hanımları aynı yolu takip etmeğe mecbur etmiş olurlar. Bilhassa bu hanımefendilerin, bir cemiyet halinde birleşip çalışırlarsa çok müspet neticeler elde edeceklerine tamamen kaniyim.” (Ragıp, 1930).

Uzun senelerden beri kadın tuvaletleriyle yakından ilgilenen ve biçki yurdunun kurucusu olan Behire Hakkı Hanım da alt sınıfın tasarruf yapamayacağını vurgulamıştır:

“Düşünüyorum, bizde bütçesini tanzim eden ve tevazün ettiren kaç kişi var bilmem ki? Acaba buna muvaffak olan yüzde beşi geçer mi? Çünkü hepimiz fakiriz! İradı, masrafına tekabül edenler bütçe dolayısıyla tasarruf yapabilmeye muvaffak olanlardır. Hâlbuki şöylece kendimizi düşünürsek ayda 100 lira kazanan 130 lira sarf etmek mecburiyetinde kalıyor. Çünkü hastası olur, çocuğu dünyaya gelir, zaten aldığı para yetişmiyor ki yedek parası olsun. Böyle bir aile hangi paradan, nereden tasarruf edebilsin?” (Ragıp, 1930).

Behire Hanım, geçim zorluğu çeken bir ailenin tasarruf yapmasının imkânsız olduğunu vurgulamıştır. Ancak geçim sıkıntısı çeken bir aile de çok çalışarak ekonomiye katkıda bulanabilirdi. Selçuk Hatun Kız Mektebi Müdürü Mediha Hanım, Anadolu’da yaptığı bir gezide, halkın çalışmadığını görmüş ve topraklara el sürülmediğini, halkın kahvelerde vakit geçirdiğini söylemiştir. Hâlbuki ona göre kahvede oturan bu halk dağlardan çalı, çırpı toplayıp bunları satarak para kazanabilirdi. Yani Mediha Hanım, ülkedeki icat ve teşebbüs fikrinin yokluğundan şikâyet etmiştir (Ragıp, 1930).

Alt ve üst sınıfının tasarruf yapıp yapmaması dışında sadece kadınların müsrif olarak görülmesi de tartışılmıştır. Örneğin, Behire Hanım da kadınlar gibi erkeklerin de masrafı olduğuna değinmiştir:

“Beylerin 30 liraya kadar tedarik edilen ipek gömleklerine ne diyelim? Görülecek iki parmak yakası ile iki parmak genişliğindeki kolları için mi bu fedakârlık? İpek gömlek giyen bey soyunduğu zaman ipek gömleğin zevkini duyuyorsa, hanımın zevki yok mu?”(Ragıp, 1930). Samiye Burhan Hanım da şunu söylemiştir: *“Hanımlar için kürk ve tuvalet modası iddia ediliyor, fakat erkeklerimizin otomobil ve sefahat iptilası daha az bir israf mıdır?”*(Ragıp, 1930).

Şükûfe Nihal Hanım da ekonominin günden güne kötüleşmesinde sadece kadınların mesul olmadığını erkeklerin de fazla masrafları olduğunu vurgulamıştır (Ragıp, 1930). Kadın cemiyetlerindeki faaliyetleriyle tanınan Rana Hanım da israf konusunda kadına yüklenilmesini eleştiren isim olmuştur: *“Bütün israfı, her şeyi kadına tahmil ediyorlar. Unutmamalı ki erkek de kadın kadar bunda hissedardır...”* (Ragıp, 1930).

Avukat İclal Hanım da erkeklerin barlarda yaptığı masraf karşısında kadınların elbise masrafını çok masum bulduğunu söylemiştir (Ragıp, 1930). Nakiye Hanım da senede 50 milyon liranın kadın tarafından dışarıya çıktığını söylemiş ancak hiçbir zaman kadını erkekten daha müsrif bulmadığını vurgulamıştır. Ona göre ne kadın daha müsrifti ne de erkek, ikisi de aynı derece idi (Ragıp, 1930).

2. ULUSAL İKTİSADİ MÜCADELEDE TÜRK KADINLARININ AMACI: TASARRUF

Türk kadınları, ulusal iktisadî mücadelede genel olarak tasarruf bilincini yerleştirmeye çalışmışlardır. O halde öncelikle kadınların tasarruftan ne anladığına değinmekte fayda var.

Fahrünnisa İzzet Melih Hanım, tasarrufun, bir ailenin veya bir adamın kazancına göre masrafını, hayat tarzının düzenlemesi ve kenara para koyması olduğunu söylemiştir. Ona göre, 20.000 lira kazanan adam 18 binini harcar ve gelirinin yüzde onunu saklarsa israf etmiş olmazdı ancak 1000 lira kazanan biri 1001 lira da harcarsa o müsrif olurdu (Ragıp, 1930). Şişli Kibar muhitinde mümtaz bir mevkiye sahip Sadiye Müştak Hanım’ın ise millî tasarruftan çıkardığı mana şu olmuştur:

“*Filan malı alıp, filanı almamak değil, belki israf etmeyip millî serveti çoğaltmaktır. Hem unutmamalı ki millî servetimiz çoğaldığı gün, millî istihşalâtımız da artmış olacaktır.*” (Ragıp, 1930).

Afet Hanım ise tasarrufu şu şekilde açıklamıştır:

“*Eskiden, mal işten değil dışten artar derlerdi. Bizim anladığımız tasarruf ve sermaye hem işten hem de dışten artar. Evvela işimizi arttırmak mecburiyetindeyiz. Sonra biraz dışımızdan yani masrafımızdan kısmak mecburiyetindeyiz.*” (Cumhuriyet Gazetesi, 1933).

İyi eğitim almış ve salim düşüncesiyle, ağırbaşlılığı ile tanınan Rezan Emin Hanım ise tasarrufun her şey ile alakalı olduğunu vurgulamıştır:

“*Bence tasarruf fikri başlı başına bir mesele değildir. Hayatımızdaki bütün içtimai ve iktisadi amillerin bunda bir hissesi vardır... Tasarrufun bütün zihniyetimizin, bütün itiyatlarımızın bütün hayatımızın değişmesiyle alakadar olduğu kabul etmeliyiz.*” (Ragıp, 1930).

Avukat İclal Asım Hanım ise farklı fikirleriyle dikkat çekmektedir. Çoğu Türk kadını, tasarrufun gereksinimleri azaltmak olduğunu söylemiştir. Ancak İclal Hanım, gereksinimleri azaltmak yerine kazanç ve harcamaların dengelenmesi gerektiğini söylemiştir. Çünkü o, ihtiyacın medeniyetin bir mahsulü olduğunu bu yüzden ihtiyacın azaltılmamasını vurgulamıştır:

“*Afrika zencisi ile medeni insanlar arasında ihtiyaç farkları vardır. Medeni şahsın ihtiyaçları medeniyet derecesine göre mebsutan artar. Binaenaleyh, ihtiyacı azaltmak demek medeniyetin faydalarından feragat etmek demektir. Bu da, ezici bir hareket olur. Aile kazancının fevkine çıkarılırsa yanlış hareket edilmiş olur. Binaenaleyh, ihtiyaca tekabül edecek surette çalışmak lazım. Ailede kazanç ve sarf ediş hakkında muvazene tesisi lazımdır.*” (Ragıp, 1930).

Tasarrufun, israf etmeyip millî serveti çoğaltmak, üretimi attırmak, bütün alışkanlıkları ve zihniyeti değiştirmek, kazanç ve harcamaları dengelemek gibi manaları ortaya çıkmıştır. Kadına ait tasarruf denilince ilk akla gelenlerden biri onların giyime harcadıkları bütçeyi azaltmaları olmuştur. Dolayısıyla tasarruf konusunda kadına düşen sorumluluklardan biri giyim masrafını azaltmaktır. Suphiye Nuri Hanım, bir kadının giyime özellikle tuvalet çok para harcadığını söylemiş ve Türk kadınlarına bu konu hakkında şu sözleri dile getirmiştir:

“*Herkes bütçesine göre hareket etmelidir... Fakat bütçe ile hareket edilirse, gayet az sarf etmek lazımdır. Mesela, ayda 300 liralık bütçesi olan bir ailenin kadını tuvaletine ancak 40,50 lira vermelidir... İnsan evvelâ yemeli, ısınmalı, hasta olursa baktırmalı, ondan sonra giyinmesini, gösterişini düşünmeli... Bizim hanımlarımızda en büyük gaye giyinmedir. Bittabi çıplak gezinmez. Fakat her aile bir bütçe tanzim etmeli. Her halde başka şeylerden sonra tuvaletini düşünmeli...*” (Ragıp, 1930).

Rana Hanım ise tasarruf için lüks eşyayı bırakmamız gerektiğini, yüzlerce liralık manto ve tuvaletin lüks olduğunu, Türk kadınının bunu giymemesi gerektiğini vurgulamıştır (Ragıp, 1930). Tasarruf için kadınların pahalı ve lüks giyinmemesi gerekmiştir ancak o dönemde baloya en şık ve gösterişli elbise ile gitme modası hâkim olmuştur. Ayrıca her baloya farklı kıyafet ile katılmak da o dönem kadınlarında bilinen bir davranış olmuştur. Fahrünnisa Hanım, bir tuvaletin yeni olduktan sonra 10 baloya giderken bile giyilebileceğini söylemiş ve kendisinin yaptığı tasarruf örneğini şöyle anlatmıştır: “*Geçenlerde Serkldoryan’da İsveç zırhlısı zabitanı şerefine verilen baloya üç senelik bir tuvalet ile gittim. Bu kırmızı bir esvaptır ki temizlettim, boyattım ve giydim.*” (Ragıp, 1930).

Elbiseden büyük tasarruf yapmanın mümkün olduğunu ve her balo için ayrı tuvalet giyilmesini çok garip bulduğunu vurgulayan Mediha Memduh Hanım ise şunları söylemiştir:

“*Bir balo elbisesi 10 defa bozular, şekli değiştirilebilir. Esasen bir esvabı bozup tekrar yapmak kadar zevkli şey var mıdır? Ben her baloya giderim, gittiğim zaman gençlerde hayret edilecek bir tuvalet ısrarı görürüm.*” (Ragıp, 1930).

Türk kadınlarının ülkede iktisadî mücadele verilirken balo için ısrarla tuvalet masrafı yapması, gösteriş sevmesinden ve bilinçsiz olmaktan kaynaklandığı söylenmiştir. Örneğin; Samiye Hanım, bir elbise ile 3 baloya bile gidilebileceğini, her baloya ayrı kıyafetle gidenlerin gösteriş meraklısı olduğunu söylemiştir (Ragıp, 1930). Yazar Saibe Hanım ise bir tuvaleti ikinci defa giymemeyi

şuursuzluk olarak görmektedir (Ragıp, 1930). Suphiye Nuri Hanım ise baloya yapılan tuvalet masrafından ziyade bir kadının zaten baloya gitmesinin başlı başına bir masraf olduğunu söylemiştir: “*Balo için yalnız esvap kâfi değildir. Çorap, iskarpin ve saire lazım... Sonra baloya kadar çamurda yaya gidemez ya. Bir otomobile binecek. Benim fikrime göre mutlaka baloya gitmek lazım değildir.*” (Ragıp, 1930).

Hâlbuki o dönemde yabancı kadınların bile elbise tasarrufu yaptığı bilinmektedir. Mesela bir elbise ile birçok baloya gidilebileceğini söyleyen Zeynep Fatın Hanım, Sabık Almanya İmparatoriçesinin müteveffa Avgusto Viktoryo'nun bile kendi eli değiştirip yeni model verdiği elbise ile birkaç baloya gittiğini söylemiştir (Ragıp, 1930). Rezan Emin Hanım da “*Memleketimiz haricinde yaşayanları pek yanlış biliyoruz ve görüyoruz. Acaba bir Avrupalı, bir Amerikalı kadın zevk ve refah içinde mi yuzüyor? Emin olmalıyız ki Avrupalı ve Amerikalı kadın, bizdeki aynı varidat seviyesindeki kadından daha basit bir hayat geçiyor.*” demiştir. (Ragıp, 1930).

Türk kadınının giyimde tasarruf edebilmesi için bazı zihniyetlerin değişmesi gerektiği ortaya atılmıştır. Örneğin, Ferdiye Asım Hanım'a göre değişmesi gereken zihniyetlerden biri kadının kendi elbisesini dikmesinden utanmasıdır. Ferdiye Hanım şöyle demiştir: “*Bizde bazı hanımlar bu esbabı ben diktim, şu pardösüyü ben yaptım demekten âdete utanırlar. Bilhassa bu zihniyetle mücadele etmek lazımdır.*” (Ragıp, 1930). Mediha Memduh Hanım'a göre de değişmesi gereken diğer bir zihniyet ise bir aileyi geçindirebilecek kadar pahalı olan elbisenin alınmasıdır. Mediha Hanım, bunu şu şekilde izah etmiştir:

“*Geçen bir akşam hesap ettik, karı koca bir de hizmetçisi, apartman kirası, yiyecek, içecek, mahrukat, elektrik, elbise gibi masraflar dâhil olmak üzere 150 lira ile mükemmelen geçenebilir. Fakat öyle kızlar görüyorum ki 150 lirayı tuvalet masrafına bile az buluyor. Bu zihniyeti değiştirmek lazım.*” (Ragıp, 1930).

Kadınların güzel görünmek uğruna çok para harcadıkları görülmüştür. Bu da değişmesi gereken başka bir zihniyet olmuştur. Feyzi Atı Kız Lisesi Müdürü Türkan Hanım'ın söylediği gibi “*Müttekâmil kadın bilir ki para sarf etmek güzel görünmenin yegâne sırrı değildir. Bu, bir zevk meselesidir. Az para ve mahdut eşya ile de güzel görünmek mümkündür.*” (Ragıp, 1930). Vakit Gazetesi de hem şık ve zarif giyinip hem de tasarruf etmenin mümkün olabileceğini vurgulamıştır:

“*Şık ve zarif giyinmek fakat para israf etmeden, fazla hiçbir külfete lüzum görmeden yahut her bütçenin haddini aşmadan güzel giyinmek, kolay bir iş değildir. Bir kadının bunu yapabilmesi için onun evvela zeki olması, sonra giyinmek nedir onu bilmesi yani giyinmek hissine malik olması lazımdır. Böyle bir kadın kendisine faydası olacak şeyleri bilir onu yaşayışına mülayim gelen şeyleri alır ve kullanır. Mesela bu kış mevsiminde yünlü elbiseler hem çok şık hem de çok münasiptir. Bunlar gündüz de akşam da giyilebilir. Sonra başka elbiselere nispetle daha sağlam olduğundan ipeklilerden ve satenlerden çok dayanır. Hüner bu yünlülerden bir güzel elbise çıkarmak ve onları giyebilmektir.*” (Vakit Gazetesi, 1932).

O dönemde, israf etmemenin mühim bir mesele haline geldiği görülmektedir. Hatta israfın ahlaksızlığa yol açtığı söylenmiştir. Ancak Ferdiye Hanım, israfı ahlaksızlıkla karıştırmamak gerektiğini, bunun karakter meselesi olduğunu vurgulamıştır. Ona göre, kadın ne kadar süslü olursa olsun, ne kadar kendini güzel göstermek isterse istesin karakteri müsait değilse ahlaksızlık yapamazdı (Ragıp, 1930).

Türkan Hanım da israfın ahlaksızlığa yol açtığı fikrine katılmamıştır:

“*Bu bir seciye meselesidir. Zaten düşmeye müsait kadınlar vardır. Süs ve gösteriş iptilasına kapılır, yoldan çıkar. Bu, umumiyetle kadınlar lüks arzusuyla namus ve haysiyetlerini kolayca feda ediyorlar demek değildir. Bence süs iptilasını ahlaksızlığa sebep olmaz. Son damla dolu bardağı taşıtır.*” (Ragıp, 1930).

Giyimde tasarruflu olma yerli malı kullanmak ile de alakalı olmuş ve Türk kadınları, yerli malından olan elbiseleri kullanmanın önemine dikkat çekmişlerdir. Bu bağlamda Sadiye Müştak Hanım şunları söylemiştir: “*Bu, tutulan yol ne olursa olsun, neticede milli servetin çoğalmasına ehemmiyet verenlerdenim. Bugün yerli mallara gösterilen rağbet şüphe yok ki vatanperverane bir iştir.*” (Ragıp, 1930).

Uzun senelerdir kadın cemiyetlerindeki ve kuruluşlarındaki faaliyetleriyle tanınan Nebahat Hanım ise “*Nereden istersek oradan giyinmek hakkımızdır değildir. Esasen böyle zamanlarda hak yoktur. Daima vazife vardır.*” diyerek yerli malından yapılan elbise ile giyinmenin önemli bir görev olduğunu belirtmiştir (Ragıp, 1930).

Türk kadınları tarafından yerli malı ile Avrupa malı kıyaslanmış ve yerli malların Avrupa mallarına göre daha kalitesiz olduğu öne sürülmüş, buna rağmen yine de yerli malı kullanılması gerektiği vurgulanmıştır. Fahrünnisa Hanım, Türkiye’deki kumaşların Avrupa kumaşları kadar ince ve zarif olmadığını fakat ekonomide başarı elde etmek için buna katlanması gerektiğini söylemiştir (Ragıp, 1930). Ferdiye Asım Hanım ise şunları söylemiştir:

“İhtiyaçlarımızı mümkün merteye yerli mallarımızla temin etmeğe behemehâl azmetmeliyiz... Belki bazı şeylerde Avrupa malının tam mukabilini bulamayacağız. Olan ile iktifa etmek bir millî borçtur. Bunda da büyüklerin örnek olmaları lazımdır.” (Ragıp, 1930).

Behire Hanım ise şunları söylemiştir: “*Yerli kumaş meselesine gelince belki henüz kumaşlarımız Avrupa kumaşları kadar mükemmel değildir. Fakat bizde millî his varsa memlekette çıkanla iktifa etmeliyiz.*” (Ragıp, 1930). Yerli kumaşlar beğenilmese de millî vazife için kullanılması gerekmiştir. Ayrıca ülkenin üretebildiği yerli kumaşlar ile yetinilmesi gerektiği de vurgulanmıştır. Mesela Şükûfe Nihal Hanım, şöyle söylemiştir:

“Ahmet Haşim’in Taksim abidesi için bir yazısı vardı: Bizim millî abidemizi yapacak sanatkâr yoksa bunu ecnebi bir ele bırakmamalıyız. Dağdan bir granit koparıp koymalı idik. O sanatkârı yetiştirdiğimiz gün bu mermeri eritmeli abide şekline getirmelidir... Mademki giyeceğimiz şeyi memleket tamamen çıkarmıyor, ne yapıyorsa onu giymeye mecburuz. Hem yerli malları zannedildiği kadar kaba değil, seve seve giyeriz.” (Ragıp, 1930).

Rana Hanım da Şükûfe Nihal Hanım’ın görüşlerine benzer sözler söylemiştir. O, ülkede yeteri kadar ipekli çorap yapılamazsa bundan vazgeçilmesini, kendi zevkimiz yerine ülkenin çıkarını düşünmemiz gerektiğini vurgulamış ve kendisinin 8-10 senedir yerli kumaş ve bezleri kullandığını, hatta bunları Avrupa’daki dostlarına hediye ettiğini de belirtmiştir (Ragıp, 1930).

Türkiye’de tamamen yerli malı kullanımına geçebilmek için bunun umumileşmesi veya bir kanun haline gelmesi gerektiği ortaya atılmıştır. Örneğin, Samiye Hanım, yerli malı kullanma umumileştiği zaman, fedakârlıktan çıkabileceğini vurgulamıştır (Ragıp, 1930). Mediha Hanım ise yerli malları giymeye mecbur olduğunu, bunun için bir kanun gerektiğini, o zaman herkesin giyeceğini söylemiştir. Ayrıca o, yerli malını kullanmayı moda haline getirilmesi gerektiğini vurgulamıştır (Ragıp, 1930).

Türk kadınlarının tasarruf vazifesi, sadece giyim masrafını azaltmak ve yerli malı kullanmak olmamış, daha birçok alanda Türk kadınına görevler düşmüştür. Mediha Memduh Hanım, tam, mükemmel bir kadının ilk önce evi ile meşgul olmasını, mutfağın masrafını bilmesi gerektiğini söylemiştir. Ona göre en önemli nokta yiyecek meselesiydi, sonra giyecek gelirdi. Ev idaresine doğrudan doğruya kadınların bakmalarına taraftar olan Mediha Memduh Hanım, bir kadının evde hizmetçisinin, aşçısının işlerini ciddi şekilde denetlemesi gerektiğini söylemiş, bunu yapmazsa elektrik ve gaz masraflarının daha yüksek olacağını vurgulamıştır (Ragıp, 1930). Saibe Hanım ise o dönemde kuaföre gitmeyi lüks olarak görmekteydi. Kadınların saçlarını kendilerinin de yapabileceğini vurgulamış ve bu şekilde tasarruf edilebileceğini söylemiştir (Ragıp, 1930).

Ciddi ve düşüncelerindeki isabetli, ölçülü tavırlarıyla tanınan Feyhan Kemal Cenap Hanım, Türk kadınlarına düşen genel vazifeleri özetlemektedir. Ona göre kadınlara ait tasarruf; giyimde iktisat, eğlencede iktisat, mutfakta iktisat olmuştur. O, en çok masrafın elbiseye gittiğini, iktisat mücadelesine girerken bütün senenin balolarına bir elbise ile gidilmesi gerektiğini söylemiştir. Bunun dışında, toplu taşıma aracı kullanmak yerine otomobile binenleri ve sinema kapılarını aşındıranları eleştirmiş, eğlencede fedakârlık yapılması gerektiğini söylemiştir (Ragıp, 1930). Nebile T. Rüştü Hanım’a göre kadınların sadece tasarruf yapmasının yeterli olmayacağını, tasarruf konusunda kadınların erkekleri yönlendirmesi gerektiğini söylemiştir:

“Biz Türk kadınları, yalnız kendimiz iktisat ve tasarrufa riayet etmekle vazifemizi tamamen ifa etmiş olamayız. Bütün iddia ve itirazlara rağmen üzerlerinde nafiz olmaktan hâli kalmadığımız

erkeklerimizi de hayatlarının muhtelif safhalarında, millî iktisat kaidelerine göre harekete sevk etmek ve alıştırmak vazifesi de bize düşmektedir.”(Rüştü, 1930).

Türk kadınları, kadınlara düşen sorumlulukları aktarırken tüm millete düşen görevleri de belirtmeyi ihmal etmemişlerdir. Örneğin Sadiye Müştak Hanım, her Türkün dikkat edeceği şeyin millî servetini gereksiz arzular kıymetsiz kaprisler uğrunda israf etmemesi olduğunu söylemiş ve şunları eklemiştir:

“Kadınlarımız olsun, erkeklerimiz olsun daha uzun çok çalışıp fazla kazanmak ve bu kazancın tam ihtiyaca mukabil miktarını sarf edip mütebakisini bir tarafa ayırmak yolunu tutmalıdırlar. Türk ailelerine bu fikir yerleştikten sonra esasen ecnebi malına yani yüksek lükse gidecek para az olur.” (Ragıp, 1930).

Şükûfe Nihal Hanım da ekonomide genel bir mücadeleye girişmek gerektiğini, çünkü zannedildiğinden daha fakir olduğunu söylemiş, iktidarı olan ailelerin bile israf etmemesini vurgulamıştır (Ragıp, 1930). Behire Hakkı Hanım, tasarrufun aç oturup oruç tutmak olmadığını vurgulamış sadece haftada bir gün yemek alışkanlığından vazgeçebileceğini, mesela evine her gün et alan birinin haftada bir gün et almaması gerektiğini söylemiştir. Bunun dışında arşını 10 liralık kumaş yerine arşını 6 veya 8 liralık kumaş alırsa ve haftada bir gün sinemaya gitmek yerine 15 günde bir gidilirse de tasarruf yapılabileceğini belirtmiştir (Ragıp, 1930).

Türk kadınları tasarruflu olabilmenin eğitimden geçtiğini vurgulamışlardır. Rezan Emin Hanım’ın dile getirdiği gibi *“Hakikaten birçoğumuz para ve hesap ne demek olduğunu bilmeyen adamlarız. Bugün için yaşarız. Elimize ne kadar para geçerse geçsin çoğumuz bundan yarın için hisse ayırmayız.”*(Ragıp, 1930). Dolayısıyla tasarrufun öğretilmesi gerektiği ortaya atılmıştır. Suphiye Nuri Hanım, tasarrufun terbiye ve görenek meselesi olduğunu ve küçükken öğrenilmesini gerektiğini vurgulamıştır (Ragıp, 1930). Zeynep Hanım da Suphiye Hanım gibi tasarrufun bir terbiye meselesi olduğunu söylemiş ve bu terbiyenin de aile ocağında başladığını vurgulamıştır (Ragıp, 1930). Ferdiye Asım Hanım da tasarrufta aile terbiyesinin yanında okul terbiyesinin de önemli olduğunu, çocuklara özellikle dikişin, el işinin hatta yemek pişirilmesinin öğretilmesi gerektiğini vurgulamıştır. O, biçip dikmesini bilmeyen bir kadının masrafının çok olduğunu ve bir genç kıza bunların öğretilmesi gerektiğini söylemiştir (Ragıp, 1930). Zeynep Hanım da aynı fikri savunmuştur. O, okullarda tasarruf ile ilgili derslerin açılmasını ve orada her çocuğun kumbarasının olması gerektiğini söylemiştir (Ragıp, 1930).

Bu görüşlerden hareketle, tasarruflu olmada eğitimin önemli bir unsur olduğu anlaşılmaktadır. Türkan Hanım, cahil kadının, iddiasız, alçak gönüllü ve boyun eğen bir insan olduğunu, yarım eğitim ve terbiye görmüş kadının en tehlikeli insan olduğunu, her şeyi bildiğini zannettiğini söylemiştir. Oysaki eğitim görmüş, olgun kadınların parıltı ile gözlerinin çabuk kamaşmadığını vurgulamıştır (Ragıp, 1930). Çocuk doktoru Semiramis Ekrem Hanım da eğitim almamış bir kadının aile hayatında ve tasarruf yapmada çok zor bir duruma düşeceğini, ev hanımlığının yalnız yemek pişirmek olmadığını, kadının kocasının kazancına göre evini idare etmesi gerektiğini söylemiş ve bunun da eğitim ile mümkün olduğunu belirtmiştir (Ragıp, 1930).

Semiramis Ekrem Hanım tasarruf eğitiminin önemine dikkat çekse de o, tasarruf ve iktisat eğitiminden ziyade önce ona giden yolu yani üretmenin öğrenilmesi gerektiğini vurgulamıştır. Ona göre, tasarruf ve iktisat yapabilmek için üretimi arttırma çarelerinin öğrenilmesi ve öğretilmesi gerekirdi (Ragıp, 1930).

İffet Halim de *“Kadın ve İktisat ”* adlı yazısında kadının çalışmasına yani üretici olmasına değinmiştir. Çünkü ona göre, kadının çalışması ile millî iktisatta yol alınabilirdi. Hatta İffet Halim, çalışmanın biriktirmekten daha önemli olduğunu da vurgulamıştır: *“Türk kadını bir biriktir, iki çalış. Ancak böyle yerli giyilir, yerli içilirse; bu büyük inkılap temel kurar, gütkü gider.”* (Halim, 1933). Ayrıca o, kadının çalışma hayatına girmesiyle ülkenin kendi medeniyetini yaratacağını vurgulamıştır:

“Bugün buhran içinde bulunan Avrupa ve Amerika’da bu mesela başka bir yüz gösteriyor. O Avrupa ve Amerika ki yıllarca kadını müstahsil yapmak için uğraşmıştır. Bugün oralarda kadının iş hayatına karışması, işsizlerin çoğalması gibi bir hoşnutsuzluk uyandırmakta ve bu iktisadî bir çerçeve

içinde, kadının eve dönmesi gibi bir yola dökülmektedir. Biz burada döner veya dönmez diye bir takım içtimai münakaşalar yapacak değiliz. Bizim güdeceğimiz, Türkiye millî iktisadında, kadının çalışmakla değerli bir yol alacağı ve böylece iktisadîyatımızda kendimize göre şartlarımız olduğunu göstermektir. Yeni yolumuzda harcanan güç, yalnız bir medeniyete ulaşmak değil, kendi benliğimizden bir medeniyet yaratmaktır.” (Halim, 1933).

3. KADINLAR BİRLİĞİ’NİN TASARRUF VE YERLİ MALI İLE İLGİLİ FAALİYETLERİ

“Kadınlar Birliği’nin Tasarruf ve Yerli Malı İle İlgili Faaliyetleri” konusuna geçmeden önce Kadınlar Birliği’nin kuruluşundan kısaca bahsetmek faydalı olacaktır. KB’nin temelinde Kadınlar Halk Fırkası yer almıştır. Kadınlar Halk Fırkası’nın oluşumu da 1923 yılının Haziran ayında bir Darülfünun ’da toplanan kadınlar şurasında gerçekleşmiştir. Fırka’nın başkanı yazar ve öğretmen Nezime Muhittin, delegesi Latife Bekir, genel sekreteri Şükûfe Nihal, veznedar Matlube Ömer, muhasebesi ise Saniye Hanım idi. Nesime İbrahim, Zaliha, Tuğrul ve Faize hanımefendiler de bu fırkaya üye kimselerdi. Fırka’nın kuruluş amacı, ülkenin toplumsal ve ekonomik olarak gelişmesini sağlamak ve bu konuda kadınları aydınlatmak, kadınları yapması gereken vazifelere hazırlamak olmuştur. Söz konusu vazifeler ise ilk olarak annelik ve aile kadını görevleri idi (Toprak, 1988). Ancak Kadınlar Halk Fırkası, henüz hazır olmayan kamuoyu sebebiyle hükümet tarafından onaylanmamıştır (Bozkır, 2000).

Kadınlar Halk Fırkası’nın başkanı Nezihe Muhittin Hanım ve arkadaşları, fırkanın hükümet tarafından onaylanmaması üzerine yeni bir örgütlenmeye girişmişlerdir. Bunun üzerine, Nezihe Muhittin Hanım ve arkadaşları 7 Şubat 1924 tarihinde Kadınlar Birliği’ni kurmuşlardır. Birlik, aslında Kadınlar Halk Fırkası’nın isim değiştirmiş şeklidir. Birliğin Başkanı Nezime Muhittin Hanım, delegesi Nimet Reşide, genel sekreteri Mediha Mazhar, üyeleri ise Latife Bekir, Halit Şükrü, Faize Atıf, Şadiye Atıf, Güzide Osman ve İffet İhsan idi. KB’nin tüzüğünde yer alan faaliyetleri arasında kadınların düşünsel ve sosyal alanlarda yetiştirilmesi, dul, kimsesiz kadınlara yardım edilmesi, kadınları dış hayata hazırlamak için bilimsel konferanslar düzenlenmesi yer almaktadır (Bozkır, 2000). KB, Nezime Hanım’ın başkanlığında politik ve mücadeleci olmuştur. Nezime Hanım’dan sonra 1927-1935 yıllarında başkanlık yapan Latife Hanım döneminde KB, mücadeleci ve politik özelliğini kaybetmeye başlamış, öne çıkan çalışmalar daha çok hayır işleri ve kadınların kültürel ve ekonomik gelişmelerinin sağlanması olmuştur (Yurtsever, 2009). Ayrıca KB, Kadınlar Halk Fırkası gibi siyasi bir nitelik taşımamış, kadınları ilgilendiren her türlü etkinliği yapmayı amaçlamıştır (Atatürk Ansiklopedisi, 2020).

Kadınlar Birliği’nin tasarruf faaliyetleri ise ülkede ekonomik seferberlik ilan edilmeden önce başlamıştır. Kadınlar Birliği genel sekreteri Efzayış Suat Hanım şöyle demiştir:

“Kadınlar Birliği, bu ise daha geçen sene başlamıştı. Hatırlardadır ki, birlik tarafından geçen sene verilen baloya hanımlarımızın ekserisin yerli kumaşlardan yapılmış elbiselerle iştirak etmişlerdir. Saniyen, bütün vilayetlerden yerli eşya numuneleri celp etmiş ve bir sergi vücuda getirmiştik.” (Milliyet Gazetesi, 1929).

Tasarruf faaliyetlerine ekonomik seferberlik ilan edilmeden önce başlayan KB, 1930’lu yıllarda millî tasarruf mücadelesinin başlamasının ardından faaliyetlerini arttırmış ve Kadınlar Birliği’nin söz konusu mücadele için yeni faaliyetlerinin ne olacağı merak konusu olmuştur. Milliyet Gazetesi muhabiri, KB’nin başkanı Latife Hanım’a tasarruf ile ilgili çalışmalarının ne olacağını sormuş ve Latife Hanım şöyle cevap vermiştir:

“Kadınlar Birliği bu Millî cidalde de kendisine isabet eden vazifesini yapacaktır. Bunun için birçok teşebbüslerimiz vardır. Bilhassa yapacağımız bu propaganda da konferanslara ehemmiyet vereceğiz. Azalarımızdan birkaç hanım tertip edeceğimiz içtimalarda yerli malları giymek lüzumunun ehemmiyetini izah edeceklerdir. Birlik, hükümetin açtığı bu mücadelede hissesine isabet eden vazifeyi bu halde fazlasıyla yapacaktır.” (Milliyet Gazetesi, 1929).

1930’lu yıllarda KB’nin faaliyetleri ve yer aldığı etkinlikler şu şekildedir:

1. KB’nin Çaylı Dans Gösterisi: Kadınlar Birliği çaylı dans gösterisi düzenlemiş ve bu gösteriye kadınlar yerli kumaştan elbiseler giyerek katılmışlardır. Ayrıca güzellik üçüncüsü

Nüzhet Hanım, yerli kumaştan olan tuvaletleri sergilemiştir (Milliyet Gazetesi ve Vakit Gazetesi, 1930).

2. KB'nin 6 Şubat 1930 Tarihli Konferansı: Kadınlar Birliği'nde 6 Şubat 1930'da kız muallim mektebi müdürü Nebahat Hamit Hanım bir konferans vermiştir. Salon memleketin tanınmış ve münevver kadınları ile dolmuştur. Nebahat Hanım, yerli mallarının güzelliğinden, millî tasarrufta Türk kadınlarına düşen vazifelerden bahsetmiştir. Birlik ayrıca yerli kumaşlardan numuneler sergilemiştir (Milliyet Gazetesi, 1930). Nebahat Hanım konferansta şunları dile getirmiştir:

“Tasarruf mücadelesinde kuru nasihat vermekten ziyade bizzat numune olmaya çalışmalıyız. Zannedilmesin ki israftan sakınmak, her şeyin iyisini ve ucuzunu temine çalışmak, zenginliğe ve kibarlığa muhalif bir harekettir. Avrupa'nın en kibar kadınları bile sabahları ellerine zarif çantalarını file torbalarını alarak evlerine ait alışverişlerini bizzat yaparlar. Eskiye ve modası geçen elbisesinden çocuklarına esvap diken, ka'an ipekli, yünlü kumaş parçalarından mendil, abajur, masa örtüsü yapan kadın ne kadar caziptir. İhtiyar ninelerimiz bu hususta bize en iyi bir numune olabilirler.” (Vakit Gazetesi, 1930).

O dönemde Türk kadınlarının Avrupalı kadınlara özendiği bilinmektedir. Nebahat Hanım, Avrupalı kadınları örnek vererek Türk kadınlarının dikkatini çekmek istemiştir.

3. KB Üyesi Ruhsar Nazmi Hanım'ın Darülfünundaki Konuşması: Kadın Birliği üyelerinden Ruhsar Nazmi Hanım bir darülfünunda tasarruf ve yerli malı ile ilgili bir konuşma yapmıştır:

“Düşünmeden sarf eden, kazanmadan harcayan, kazandığını bitiren bir vatandaş memleket vazifesini yapmış değildir. Biriktirilen üç beş kuruş yarın aile ocağının yaslanabileceği serveti doğurur. Fertlerim bu serveti millî servetin temelini kurar. Yavrum sen vatanının malını al! Bu malı senin gibi Türk yavruları yaptılar. Türk sâyi, Türk kudreti bunu meydana getirdi. Senin buna vereceğin para gene senin demektir. Bu güzel toprakların yarın Allah göstermesin bir felaket karşısında müdafaaasına koşacak senin ile birlikte kan atacak gene onlardır. O halde seninle gülen seninle ağlayan bu vatan için yüreği titreyen kendi kardeşinin malı dururken daha güzel bahanesiyle yabancılara koşmak doğru mudur?” (Vakit Gazetesi, 1930).

Ruhsar Hanım'ın yaptığı konuşma millî hislere ağırlık veren bir hitap olmuştur. Tasarruflu olma ve yerli malı kullanmayı önemli bir memleket vazifesi olarak gören Ruhsar Hanım'ın, bu görevi vatandaşa aşılarken millî duyguları ön plana çıkardığı görülmektedir.

4. KB Üyesi Nezihe İzzet Hanım'ın Galatasaray Lisesi'ndeki Konuşması: Galatasaray Lisesi'nde tasarruf haftası dolayısıyla konferanslar verilmiştir. Lisede Nezihe İzzet Hanım'ın nutku derin etkiler yapmıştı. O, millî iktisadın önemine işaret ederek özellikle Türk kadınlarının, memleket işlerindeki önemli vazifelerinden bahsetmiş ve sonrasında şunları eklemiştir:

“Yeni bir vatan davasının safları içinde siperlerimize girmiş bulunuyoruz. Büyük Türkiye mefkûresini ve onun vatanını yapan Türk çocuğu elbet bu mücadelede de kazanacak ve iktisadî kurtuluşunu bulacaktır. Behemehâl zafer bize râin olacaktır. Yerli mallarını korumak ve Türk istihsaline kıymet vermek Cumhuriyet Türkiyesi'nin iktisadî kurtuluşuna müebbet temel olacaktır.” (Milliyet Gazetesi, 1930).

Nezihe Hanım, Türkiye'nin iktisadî davasında tasarruf mücadelesini bir siper olarak görmektedir. Bu davanın kazanılmasının en güçlü yolu tasarruftan ve yerli malı kullanmaktan geçmektedir.

5. KB Üyesi Meliha Avni Hanım'ın Galatasaray Lisesi'nde Konuşması: Galatasaray Lisesi'nde Meliha Avni Hanım'ın hitabesi umut dolu sözler içermiş, iktisadî mücadeleyi halkın damarlarına yerleştirecek kelimeler kullanmıştır:

“Vatandaşlarım, bütün bir milleti müşterek bir gaye önünde toplayan millî tasarruf, şunun bunun değil 14 milyon kişinin tapması icap eden mukaddes bir gayedir. Memleketin eserlerini yükseltmek için onlara kıymet verelim. Bu yeni eser gözleri açılmamış bir bebek halindedir, onun zamanla açılacak gözlerinde şarkın en güzel renklerini göreceğiz. Senin membaından çıkan paralar

senin sızularına merhem olacaktır. Başka, yabancı membalardan fıskırıp gelen suların memleketine gitmesine ve senin varlığını sürükleyip götürmesine asla razı olmayacaksın. Haydi, aziz vatanadaş. Durma, arkana bakmadan yoluna devam et... Memleketin mukadderatı senin elindedir.”(Milliyet Gazetesi, 1930).

Meliha Hanım, halkın yerli malı kullanmasını ve tasarruf yapmasını millî bir borç olarak görmüş ve bu vazife, borç önünde Türklerin alnını secdeye eğeceklerini, millî borcu bir aşk kadar kutsal, millî vazifeyi de ibadet kadar saygıdeğer bileceklerini vurgulamıştır (Milliyet Gazetesi, 1930). Meliha Hanım’ın sözlerinden iktisadî mücadelenin ülke için büyüklüğü anlaşılmalıdır.

6. KB’nin Yılbaşında Bir Beyanname Hazırlaması: Kadınların diğer günlere nazaran özel günlerde alışverişi arttıkları görülmektedir. Örneğin kadınlar yılbaşı eğlenceleri için harcama yapmaktadırlar. Vakıf Gazetesi bu konuya değinmiş ve yılbaşı yaklaşırken ülkede alışverişin fazlaştığını, hatta bütçesi uygun olmayanların bile yılbaşı hazırlığı yaptığını yazmıştır. Kadınlar Birliği, ülkede gittikçe revaç bulan yılbaşı eğlencelerine gidecek kadınların harcamalarını makul bir hadde indirmeleri için bir beyanname hazırlamaya karar vermiş ve bu beyannameyi Türk kadınlarına dağıtmıştır (Vakit Gazetesi, 1930).

7. KB Üyesi Ruhsar Nazmi Hanım’ın Radyo Konuşması: Yılbaşı dolayısıyla Ruhsar Nazmi Hanım radyoda bir konuşma yapmıştır. Konuşmasında Türkiye’nin zorlu savaflara şahitlik ettiğini, ülkenin güçlüklerle kurulduğunu hatırlatmış ve bunları yaşamış bir milletin bir günlük eğlence için çok masraf yapmaması gerektiğini vurgulamıştır (Vakit Gazetesi, 1930).

8. KB Üyesi Mediha Muzaffer Hanım’ın Radyo Konuşması: Kadınlar Birliği üyelerinden Mediha Muzaffer Hanım, 14 Aralık 1931’de radyoda tasarruf hakkında bir konuşma yapmıştır. O, konuşmasında ülkenin genel ekonomik durumundan bahsetmiş ve ülkenin zengin kaynaklarla dolu olduğunu, bu kaynakların her vatandaşı besleyebileceğini vurgulamış ve hükümetin de ülkedeki kaynakların gelişmesine destek olan bir siyasetinin olduğunu belirtmiştir. Ancak o, hükümetin uyguladığı siyasetinin tek başına yeterli olmadığını söylemiştir. Ayrıca iktisat mücadelesinde milletine güvendiğini vurgulamıştır: “Tarihten evvel Asya’dan garbe medeniyet nurunu veren milletimiz, iktisat seferberliğinde de şüphesiz büyük kudret ve şahsiyetini gösterecektir.” (Milliyet Gazetesi, 1931).

4. MİLLÎ İKTİSAT VE TASARRUF CEMİYETİ’NDE KADINLARIN FAALİYETLERİ

Millî İktisat ve Tasarruf Cemiyeti’nde kadınların faaliyetlerine geçmeden önce cemiyetin kuruluşu hakkında kısaca bilgi vermek doğru olacaktır. Başbakan İsmet Paşa’nın 12 Aralık 1929 yılında yaptığı konuşmasında yer alan bazı sözleri Millî İktisat ve Tasarruf Cemiyeti’nin kurulmasına yol açmıştır. İsmet Paşa şöyle demiştir:

“ Şimdi iktisadî açığın girift olan, güç olan asıl millî kısmına geliyorum. Devlet hayatında olduğu gibi millet hayatında da kendi menbaini, yani istihsaline kifayet etmek endişesi; işte asıl büyük tedbir budur. Millet kendi istihsalinden fazla sarf etmeyecek kanaatkâr bir hayata girmek mecburiyetindedir. Akıllı eren bütün vatandaşların şuurunu uyandırmak ve bu uğurda Devletin bütün kuvvetlerini harekete getirmek kat’i kararımızdır. Millî iktisadî kifayetsiz olarak hayat sürükleyen millet ciğerlerini mütemediyen kemirerek kendini yiyen bir vücut halindedir. Yaşamak kudreti, her ölçüyü aşacak kadar sağlam ve temelli olan Türk milleti kendi kendini yemek vaziyetine asla düşmeyecektir (TBMMTD, 12 Aralık 1929, s. 33).

Başbakanın konuşmasından sonra 14 Aralık 1929 yılında TBMM başkanı Kâzım (Özalp) başkanlığında yapılan toplantı sonucu Millî İktisat ve Tasarruf Cemiyeti resmen kurulmuştur (Duman, 1992). Cemiyetin kurucuları arasında Kâzım Paşa, TBMM başkan vekili Hasan (Saka) (Trabzon), Yusuf Kemal (Tengirşek) (Sinop), Saffet (Erzincan), Mahmut (Siirt), Celal (Bayar) (İzmir), Fuat (Umay) (Kırklareli), Rahmi (Köken) (İzmir), Reşit Saffet (Atabinen) (Kocaeli), Besim Atalay (Aksaray) Beyler yer almıştır. Cemiyetin kuruluş amacı ise halkı israfla mücadelele, hesaplı, tutumlu yaşamaya ve tasarruflu olmaya alıştırmak, yerli mallarını tanıtmak, sevdirmek, kullanırmak, çoğaltmak, yabancı mal kalitesine getirmek ve yerli mallarının fiyatlarını ucuzlatmaya çalışmaktır (Cumhuriyet Gazetesi, 1929). Millî İktisat ve Tasarruf Cemiyeti kurulduktan hemen sonra faaliyete başlamış (Cumhuriyet Gazetesi, 1929) ve amaçlarını gerçekleştirmek amacıyla çok yoğun çalışmış, seminerler, sergiler, mitingler düzenlemiştir (Tekeli, İlkin, 1983). Ayrıca cemiyetin üyeleri halka

örnek olacak davranışlar sergilemişlerdir. Cemiyetin fahri başkanı Mustafa Kemal (Atatürk), cemiyetin kuruluşuna vesile olan İsmet (İnönü), TBMM ve cemiyetin başkanı Kâzım (Özalp) ve cemiyetin diğer bütün üyeleri yerli kumaştan elbise yaptırarak halkı yerli malı kullanmaya teşvik etmişlerdir. Bu çabaların neticesi olarak 1929 yılının sonlarında, yerli mallarına ilginin 1928 yılına göre bir miktar arttığı görülmüştür (Semiz, 1996).

Millî İktisat ve Tasarruf Cemiyetinin içinde kadınlar da yer almış ve cemiyetin faal üyesi kabul edilmişlerdir (Cumhuriyet Gazetesi, 1929). Cemiyetin ilk kadın üyesi de Nakiye Hanım olmuştur (Vakit Gazetesi, 1930). Cemiyet içinde kadın çalışma grupları yani “*Hanımlar Komiteleri*” oluşturulmuştur (Coşar, 1995). Komite başkanlığına ise Kazım Paşa (Karabekir)’nin eşi Maide Hanım geçmiştir. Hanımlar Komitesi, farklı zamanlarda Maide Hanım’ın başkanlığında toplanmış, aile içinde tasarrufun sağlanması, dikiş ve iş malzemelerinin yerli ürünlerden temin edilmesi için propaganda çalışmaları yapmıştır. Hanımlar Komitesi, zamanla kadınlar kolu haline gelmiştir. Cemiyette yer alan kadın kollarının görevi, kabul günlerinde yerli malı tasarruf konusundan bahsetmek, çeşitli yerlerde konferanslar vermek, yerli malındaki kusurları ve yabancı malı, yerli mal gibi satan, yerli malı ise yabancı mal gibi satan mağazaları cemiyete bildirmek olmuştur (Coşar, 1995). Hanımlar komitesi dışında faal komite teşkilatı da oluşturulmuş (Duman, 2013) ve İzmirli kadınlar 2 Şubat 1930’da ticaret ve sanayi odasında toplanarak İzmir’in çeşitli yerlerinde, Buca’da özellikle Karşıyaka’da çalışmak üzere birer faal komite teşkilatını uygun bulmuşlar ve cemiyetin merkez faal komitesini seçmişlerdir. Faal komitenin amacı, yerli malların sürümünü, ailede iktisat, tasarruf ve aile bütçesi fikrinin gelişmesini, tasarrufa alışmayı, iktisat ve tasarruf günü için hazırlıklar yapılmasını sağlamaktır (Millîyet Gazetesi, 1930).

Yerli malı kullanımında kadın önemli bir unsur olmuştur. İsmet Paşa: “*yerli malının revacını temin vazifesi münhasıran kadınlara aittir. Kadın tarafından benimsenen yerli malının kullanımı konusuna erkeğin mukavemet etmesi söz konusu değildir.*” sözlerini dile getirmiştir (Semiz, 1996). Afet Hanım ise “*kadın, milli fabrikayı yaşatmaya azmetmezse sanayi yürümez*” demiştir (Cumhuriyet Gazetesi, 1933). Bu bağlamda Millî İktisat ve Tasarruf Cemiyeti, düzenlediği etkinliklere kadınların katılmasına ayrı bir önem vermiş, yerli mallar sergisi ve mitinglere kadınların iştirak etmesi sağlanmıştır. Ayrıca kadınlara hitap eden “*Kadın İktisat Sergileri*” açılmıştır (Semiz, 1996). Kadın iktisat sergilerinden biri İsmet Paşa Kız Enstitüsü ile ortaklaşa düzenlenmiş ve Türkiye’de kadınların düzenlediği ilk sergi olmuştur (Duman, 2013).

Cemiyetin etkinliklerine KB’nin de katıldığı görülmüştür. Örneğin Millî İktisat ve Tasarruf Cemiyeti’nin İstanbul şubesinin 30 Aralık 1929’da gerçekleştirdiği ikinci toplantısında KB de yer almıştır. Bu toplantıda özellikle kadınların nasıl bir yol izlemeleri gerektiği incelenmiş ve tüm Türk kadınlarını ilgilendiren, onların belli alışkanlıklarının değişmesine sebep olabilecek kararlar alınmıştır. Toplantıda, hanımlar arasında konferanslar verilmesi, kadınların yerli malı giymesi ve tüm tanıdıklarını yerli malı giymeye teşvik etmesi, bola elbiselerinin yerli kumaştan olması ve bir elbisenin bir sene boyunca yapılacak bütün balolarda giyilmesi kararlaştırılmıştır (Millîyet Gazetesi, 1929).

Millî İktisat ve Tasarruf Cemiyeti kadınlara özel toplantılar da düzenlemiştir. Kadınlara özel toplantılardan ilki 10 Ocak 1930’da bir darülfünunda gerçekleşmiştir. 10 Ocak 1930 yılında Millî İktisat ve Tasarruf Cemiyeti tarafından düzenlenen bu davette binlerce Türk kadını bir araya gelmiş, davette Türk kadınları, Türk sanayisinin gücünü, Türk mamulünün kendi ihtiyaçlarını tatmin edebileceğini konuşmuşlar, yerli mallarından başka şey kullanmayacaklarına söz vermişlerdir. Söz konusu davet, millî iktisat ve tasarruf için en büyük adımın atıldığı bir etkinlik olmuş ve Türk millî sanayisi için de bir dönüm noktası olarak kabul edilmiştir. Davette cemiyetin ilk kadın üyesi Nakiye Hanım ise kadınlar ile tasarruf konulu hasbihal yapmış (Vakit Gazetesi, 1930) ve kürsüye çıkarak şunları söylemiştir:

“*Hanımfendiler; ekseriyetimizin yakın zamanlarda duyduğu ve öğrendiği bir hakikat var ki o da ithalat ve ihracatımız arasında müthiş bir açık olmasıdır. Her sene kazancımızın, millî servetimizin en az elli milyonu yabancıların diyarına akıp gidiyormuş... Bu cereyana hangi milletin, hangi devletin takati maliyesi dayanabilir. Çok eminim ki bu pek acıklı vaziyeti duyduğum ve üzerinde düşündüğüm zaman hissettiğim elem azabı burada şimdi duyanlar benden fazla hissedecek vaktiyle haberdar olup menine çalışmadıklarına benden fazla müteessir olacaklardır. Çünkü hepimiz takdir ederiz ki bu elli milyon lira ana vatanın sinesine açılmış elli milyon yaradır. Bu hadise karşısında lâkayut kalacak bir Türk tasavvur etmiyorum. Vatan için ölmeyi bilen, hayatından daha kıymetli evladını feda eden Türk*”

kadını biraz fedakârlık etmeyi bilmez mi? Hayır fedakârlık tabiri doğru değil, feragat göstermez mi?” (Vakit Gazetesi, 1930).

Nakiye Hanım, yaptığı konuşmasında tasarruf konusunda kendilerine ne kadar büyük bir rol düştüğünü aşlamak istemektedir. Nakiye Hanım’ın üslubundan, toplantıdaki kadınlar arasında tasarruf etme zihniyetinde olmayanlar varsa onlara o fikri benimsetmeye çalıştığı anlaşılmaktadır. Ayrıca Nakiye Hanım, her sene dışarıya giden elli milyon liranın bir kısmının kadın eliyle çıktığını fakat artık çıkmayacağını vurgulayarak (Vakit Gazetesi, 1930). Türk kadınlarına duyduğu güveni göstermiştir. Davette yapılan konuşmalardan sonra Türk kadınları yerli kumaştan elbise ve trikoları giyip salona girmişler ve şiddetle alkışlanmışlardır. Model olan kadınlar, üzerindeki elbiseyi sergilerken bir yandan da izahatlarda da bulunmuşlardır (Milliyet Gazetesi, 1930).

Cemiyetin ilk üyesi Nakiye Hanım’dan bahsedilirken onun tasarruf ile ilgili faaliyetlerine de kısaca değinmek yerinde olacaktır. Nakiye Hanım ile röportaj yapmak için kız lisesine giden Akşam Gazetesi muhabiri, Nakiye Hanım’ın kendi odasında okulun fizik salonu için dikiş diktiğini görmüş ve ayrıca Nakiye Hanım muhabire fırka balosu için kendine hereke kumaşı ile elbise dikeceğini söylemiştir. O, kendisinin ve çevresindeki kadınların baloya gidip eğleneceklerini ancak aynı elbiseler ile gideceklerini ve elbiseleri ülkede çıkan kumaşlarla ile tedarik edeceklerini söylemiş, üstelik buna uymayan kadınları da küçümseyeceklerini vurgulamıştır (Ragıp, 1930).

Cemiyet, “*İktisat ve Tasarruf*” adlı bir dergi çıkarmış ve dergide tasarruflu olma ve yerli malı kullanımında kadının önemine dikkat çekilmiş, iktisadî bağımsızlığın temeli kadınlar olarak gösterilmiştir.

“Siyasi istiklâlin temeli, iktisadi istiklâldir. İktisadî istiklâlin temeli, millî sermayedir. Millî sermaye tasarrufla birikir. O halde ev kadını iktisadî istiklâlimizin temelidir. Türkiye’nin ev kadınları: Vazifenizi biliniz: Günde beş kuruş!” (İktisat ve Tasarruf, 1931).

İktisat ve Tasarruf Dergisi’nde Türk kadının günde 5 kuruş tasarruf etmenin bile ne kadar önemli olduğuna değinilmiştir. Çünkü 1 milyon Türk ev kadınının gündelik harcamasından yalnız 5 kuruş tasarruf etse günde 5 milyon kuruş ayda 150 milyon kuruş senede 1,800,000,000 kuruş yani 18 milyon lira toplanmış olacaktır (İktisat ve Tasarruf, 1931).

İktisat ve Tasarruf Dergisi, dünya güzeli seçilen Keriman Halis Hanım’ın yurt dışına giderken giydiği elbiselerin hepsinin yerli malından yapıldığını ve bu suretle Türkiye’deki yerli malları için de bir zafer kazandırdığını yazmış ve Keriman Halis’in şu cümlelerini aktarmıştır:

“Bundan üç dört sene evveline varıncaya kadar, bütün milletlerin güzelleriyle boy ölçüşmek için Avrupa’ya giden bir kızımızı yerli mallarımızla süslemeğe cesaret edebilir miydik? Demek bugün ipekli ve yünlü yerli mallarımız da Avrupa mallarıyla müsabakaya girişebilecek bir seviyeye yükselmiştir.” (İktisat ve Tasarruf, 1932).

İktisat ve Tasarruf Dergisi’nde halkı yerli mallarına teşvik etmek için Türk güzelinin öne atıldığı görülmüş ve dergi şunları yazmıştır: *“Türk güzeli niçin cihan güzeli oldu? Çünkü Türk güzeli; Türk üzümü, Türk fındığı, Türk inciri ile beslendi.”* Güzelleşmenin, halkı özellikle kadınları cezbedeceği için Keriman Halis, *“sağlam ve güzel olmak istiyorsanız, siz de benim gibi Türk üzümü, Türk inciri, Türk fındığı yiyiniz!”* demiştir (İktisat ve Tasarruf, 1932).

Ekonomik kriz döneminde Kadınlar Birliği ve Millî İktisat ve Tasarruf Cemiyeti kadın üyeleri tarafından çeşitli etkinlikler düzenlendiği görülmüştür. Tasarruf ile ilgili faaliyetler sadece KB ve Millî İktisat ve Tasarruf Cemiyeti tarafından düzenlenmemiş, çeşitli kurum ve kuruluşlar da çeşitli faaliyetlerde bulunmuşlardır. Örneğin Sanayi Birliği, Türk kızlarının elinden çıkan şık ve zarif işleri, memleket kadınına tanıtmak amacıyla harekete geçmiştir. Türk kadınlarının meydana getirdiği eserler, Avrupa ipeklerine rekabet edebilecek derecede sağlam ve zarif olarak görülmüştür. Sanayi Birliği, kadınların elinden çıkan bu eserleri tanıtmak için Darülfünunda bir toplantı yapacağını ve toplantıya bütün Türk kadın ve annelerin davetli olduğunu açıklamıştır. Toplantıda, sergilerin vücuda getirileceği, yerli mallarından Türk annelerine numuneler hediye edileceği, Türk işçiliği ile Garp işçiliği arasında karşılaştırmalar yapılacağı yazılmıştır (Milliyet Gazetesi, 1929).

Tasarruf ile ilgi başka bir etkinlik de İş Bankası tarafından İstanbul’da düzenlenmiştir. Etkinliğe yüzlerce anne ve kadın öğretmenler özellikle davet edilmiş ve pek çok kadın da bu davete katılmıştır. İş Bankası genel müdürü M. Celal (Bayar), tasarruf işinde hanımlara düşen vazifelerden bahsetmiştir (Hâkimiyeti Millîye Gazetesi, 1929).

Halkevleri de tasarruf hareketinde boş durmamış, seçkin kadınlara ve KB üyelerine 16 Aralık 1931'de Halkevinde konferanslar verilmiş, Türk kadınları yerli malı kullanmaya ve daima tasarruflu olmaya söz vermişlerdir (Millîyet Gazetesi, 1931). Bunun dışında Afet Hanım, 13 Aralık 1933'de Ankara Halkevinde bir konferans vermiştir. O, iktisadî terbiye ve tasarruf gibi konulardan bahsetmiş ve bir milletin siyasi ve askeri bağımsızlığını koruyabilmesi için, iktisadî bağımsızlığı kurtarmanın ve korumanın ne kadar önemli olduğunu vurgulamıştır. O, iktisadî bağımsızlığın önemini anlamak için “...*Kanuni Süleyman'ın, I.Fransuva ile yaptığı muahhededen, ta Lozan muahhedesine kadar geçen 400 yıl içinde Türkiye'nin geçirdiği iktisadî safhaları göz önüne getirmek kâfidir.*” (Cumhuriyet Gazetesi, 1933) demiştir.

İzmir'de düzenlenen Hilâiahmer Balosunda da Türk kadınlarının hemen hepsi yerli kumaş giyerek baloya katılmıştır. Böylece kadınlar millî seferberliğe iştirak etmişler ve millî tasarrufa katkıda bulunmuşlardır (Vakit Gazetesi, 1930).

SONUÇ

Türkiye'de 1930'lu yıllarda hem dünyada patlak veren 1929 ekonomik krizden dolayı hem de ülkenin iç koşullarından kaynaklı ulusal iktisadî mücadele hareketi başlamıştır. Türk kadınları, Millî Mücadele'den sonra bu sefer iktisadî savaş için mücadele vermiş ve Millî Mücadele döneminde olduğu gibi ekonomik kriz döneminde de Mustafa Kemal Paşa'nın yanında şerefli konumunu korumuştur.

Türkiye'de 1930'lu yıllarda yaşanan ekonomik sıkıntılar nedeniyle pek çok tedbirler alınmıştır. Türk kadınları da bu konuda bilinçli davranıp kendine göre çarelere başvurmuşlar, fikir ve yöntemlerini basın yoluyla halka iletmışlerdir. Bununla beraber davetler düzenleyerek halk ile birebir temaslarda da bulunmuşlardır. Kadınların, ekonomik krizde aldığı önlemler günümüz için bir örnek model oluşturmaktadır. O dönemde kadınların aldığı önlemler, zaman ve şartların değişmesi ile birlikte bugün aynen uygulanabilen bir reçete olmasa da birer ipucu ve örnek oluşturabilir.

1930'lu yıllarda en çok tartışılan ve dikkat çeken konulardan biri Türk kadınlarının müsriflikle suçlanmasıdır. Ancak asıl dikkat çeken husus, kadınların bile hemcinslerini tutumsuz olarak görmesi ve kadınları da kendi arasında çatışmaya sürüklemesidir. Türk kadınları müsriflikle suçlansa da 1930'lu yılların iktisadî mücadelesinde önemli rol oynamışlar, pek çok faaliyetlerde bulunmuşlardır. Bu ekonomik savaşta kendisine düşen sorumlulukları millî bir borç olarak görmüşlerdir. O dönemde Türk kadınlarının yer aldığı etkinlikler, yaptığı çalışmalar, verdiği nutuklar sayesinde onların Millî Mücadele yıllarındaki çabalarını iktisadî mücadele sırasında da görmek mümkün olmuştur.

O dönemde dikkat çeken başka bir husus da ekonomik kriz aşılamaadığında sorumlusunun kadın olacağına dair bir algının oluşmasıdır. Hâlbuki ekonomik krizin ortaya çıkmasının sebebi kadın değildir ve onu bu konuda mesul tutmak yanlış bir algıdır. Söz konusu algının içinde yatan düşünce şu olabilir: Kadınların alacağı önlemler ile krizden zaferle çıkılacağına inanılmış aksi takdirde iktisadî savaşın hiçbir zaman kazanılamayacağına inanılmıştır. Onların aldığı tedbirler ve yer aldığı faaliyetler, ulusal iktisadî savaşın en önemli silahı olmuştur.

1930'lu yılların iktisadî savaşında erkek ve kadın rol değiştirmiştir. Erkek, Millî Mücadelede cephe içinde yer almış kadın ise cephedekilere büyük destek vermiştir. İktisadî savaşta ise meydan kadına kalmış, cephe gerisinde erkek yer almıştır. Topyekûn mücadelede kadın ve erkek fark etmeden herkes mücadele halindedir ancak gerek askeri gerek iktisadî savaşta kadına veya erkeğe biçilen sorumluluk onlardan birini herhangi bir savaşın ana unsuru haline getirebilir. Millî Mücadele kadın büyük işler başarmıştır ama mücadelenin çoğunluğunda erkek nüfus yer almış, askerlik onlardan beklenmiştir. İktisadî savaşta ise askerlik kadından beklenmiştir. Kadınların kriz için başvurduğu tasarrufu erkekler de kendine göre aynen yapabilir ve erkeğin de alması gereken önlemler vardır ancak kadını, iktisadî savaşta asıl ön plana çıkaran onun güçlü görülmesidir ve zor zamanlarda bir şeyleri başarabilme yeteneğinin olmasıdır. Toplum bu büyük sorumluluğu kadınlara yükleyerek aslında kadınların toplumdaki yerini ve gücünü kabul etmiş demektir.

Etik Beyan: Bu çalışmada etik beyan gerektiren bir uygulama yapılmamıştır. Aksi bir durumun tespiti halinde Beykent Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisinin hiçbir sorumluluğu olmayıp, tüm sorumluluk çalışmanın yazar (lar) ına aittir.

Yazar Katkı Beyanı:1. Yazarın katkı oranı % 100'dür

Çıkar Beyanı: Yazarlar arasında çıkar çatışması yoktur.

Ethics Statement: This study did not require an ethical declaration. In case of detection of a contrary situation, Beykent University Journal Of Social Sciences has no responsibility and all responsibility belongs to the author (s) of the study.

Author Contributions Statement: 1st author's contribution rate 100%

Conflict of Interest: There is no conflict of interest among the authors

---

KAYNAKÇA

- Afet Hef'nin Evvelki Günkü Konferansı. (1933, Aralık 14). Cumhuriyet gazetesi.
http://nek.istanbul.edu.tr:4444/ekos/GAZETE/cumhuriyet//cumhuriyet_1933/cumhuriyet_1933_kanunuevvel_/cumhuriyet_1933_kanunuevvel_14_.pdf
- Asım, M. (1930, Ocak 12). Kadınlarımız ve Tasarruf. *Vakit Gazetesi*, s.4.
http://nek.istanbul.edu.tr:4444/ekos/GAZETE/vakit/vakit_1930/vakit_1930_kanunusani_/vakit_1930_kanunusani_12_.pdf
- Atatürk Araştırma Merkezi. (2006). *Atatürk'ün söylev ve demeçleri*, Cilt, I-III.
<https://atam.gov.tr/kitaplar/ataturkun-soylev-ve-demecleri-i-iii/>
- Bozkır, G. (2000). Türk kadın birliği. *Çağdaş Türkiye Tarihi Araştırmaları Dergisi*, 10(3), 99-115.
- Bulut, M. (2003). 1929 Dünya Ekonomik Buhranı ve Türkiye'de devletçiliğe geçiş. *Bilig*, 26, 77-101.
- Bugünün Meselerinden. (1930, Aralık 23). Son Posta Gazetesi.
http://nek.istanbul.edu.tr:4444/ekos/GAZETE/son%20posta/son%20posta_1930/son%20posta_1930_kanunuevvel_/son%20posta_1930_kanunuevvel_23_.pdf
- Coşar, N. (1995). Cumhuriyet Türkiye'sinde iktisadi terbiye: Milli İktisat ve Tasarruf Cemiyeti. *Dünü ve Bugünüyle Toplum ve Ekonomi*, 8, 71-91.
- Darülfünun salonunda birçok Türk kadınları toplandı. (1930, Ocak 11). Vakit Gazetesi.
http://nek.istanbul.edu.tr:4444/ekos/GAZETE/vakit/vakit_1930/vakit_1930_kanunusani_/vakit_1930_kanunusani_11_.pdf
- Duman, D. (1992). Milli İktisat ve Tasarruf Cemiyeti. *Çağdaş Türkiye Tarihi Araştırmaları Dergisi*, 2 (1), 127-141. <https://dergipark.org.tr/tr/download/article-file/235659>
- Duman, D. (2013). 1929 Dünya Ekonomi Krizi ve ulusal ekonomiyi güçlendirme mücadelesinde kadınlar. *International Periodical For The Languages, Literature and History of Turkish or Turkic*, 8(5), 211-224. <https://turkishstudies.net/DergiTamDetay.aspx?ID=4502>
- Galbraith, J. K. (2013). *Büyük kriz*. E. N. Akbaş (Çev.). Pegasus Yayınları.
- Gazi ve Yerli Mallar. (1929, Aralık 16). Cumhuriyet Gazetesi.
http://nek.istanbul.edu.tr:4444/ekos/GAZETE/cumhuriyet//cumhuriyet_1929/cumhuriyet_1929_kanunuevvel_/cumhuriyet_1929_kanunuevvel_16_.pdf
- Halim, İ. (1930, Mart 2). İktisadi seferberlik. *Hâkimiyeti Millîye*, s.2.
<https://dijital-kutuphane.mkutup.gov.tr/tr/Periodicals/Catalog/Issue/?IssueId=129254>
- Halim, İ. (1933). Kadın ve iktisat. *Resimli Şark Dergisi*, 25.
- Hanımlar Birliği. (1929, Aralık 19). Millîyet Gazetesi.
http://nek.istanbul.edu.tr:4444/ekos/GAZETE/milliyet//milliyet_1929/milliyet_1929_kanunuevvel_/milliyet_1929_kanunuevvel_19_.pdf
- Hanımlar yerli mal kullanmaya söz verdiler. (1931, Aralık 17). Millîyet Gazetesi.
http://nek.istanbul.edu.tr:4444/ekos/GAZETE/milliyet//milliyet_1931/milliyet_1931_kanunuevvel_/milliyet_1931_kanunuevvel_17_.pdf
- Her şeyden evvel giyinme hissine malik olmalısınız. (1932, Ocak 3). Vakit Gazetesi.
http://nek.istanbul.edu.tr:4444/ekos/GAZETE/vakit/vakit_1932/vakit_1932_kanunusani_/vakit_1932_kanunusani_3_.pdf
- Hilâliahmer Balosu. (1930, Ocak 18). Vakit Gazetesi.
http://nek.istanbul.edu.tr:4444/ekos/GAZETE/vakit/vakit_1930/vakit_1930_kanunusani_/vakit_1930_kanunusani_18_.pdf

- Kadınlar Birliği. (1930, Ocak 21). Vakit Gazetesi.
http://nek.istanbul.edu.tr:4444/ekos/GAZETE/vakit/vakit_1930/vakit_1930_kanunusani_/vakit_1930_kanunusani_21_.pdf
- Kadınlar Birliği. (1930, Şubat 7). Vakit Gazetesi.
http://nek.istanbul.edu.tr:4444/ekos/GAZETE/vakit/vakit_1930/vakit_1930_subat_/vakit_1930_subat_7_.pdf
- Kadınlar Birliği'nin Çayı. (1930, Ocak 27). Vakit Gazetesi.
http://nek.istanbul.edu.tr:4444/ekos/GAZETE/vakit/vakit_1930/vakit_1930_kanunusani_/vakit_1930_kanunusani_27_.pdf
- Kadınlar Birliği ve Millî Tasarruf (1931, Aralık 15). Millîyet Gazetesi.
http://nek.istanbul.edu.tr:4444/ekos/GAZETE/milliyet//milliyet_1931/milliyet_1931_kanunuevvel_/milliyet_1931_kanunuevvel_15_.pdf
- Kadınlara Hitap. (1930, Aralık 29). Vakit Gazetesi.
http://nek.istanbul.edu.tr:4444/ekos/GAZETE/vakit/vakit_1930/vakit_1930_kanunuevvel_/vakit_1930_kanunuevvel_29_.pdf
http://nek.istanbul.edu.tr:4444/ekos/GAZETE/vakit/vakit_1930/vakit_1930_kanunuevvel_/vakit_1930_kanunuevvel_29_.pdf
- İslam Ansiklopedisi. (2024, Mayıs 4). <https://ataturkansiklopedisi.gov.tr/bilgi/turk-kadinlar-birligi/>
- İktisat ve Tasarruf Dergisi. (1931). Millî İktisat ve Tasarruf Cemiyeti, Ankara, Sayı, 1 (Aralık)
- İktisat ve Tasarruf Dergisi. (1932). Millî İktisat ve Tasarruf Cemiyeti, Ankara, Sayı 10 (Eylül)
- İktisat ve Tasarruf Dergisi (1932) Millî İktisat ve Tasarruf Cemiyeti, Ankara, Sayı 11 (Ekim)
- İsmet Paşa'nın Mühim Nutku (1932, Aralık 13). Millîyet Gazetesi.
http://nek.istanbul.edu.tr:4444/ekos/GAZETE/milliyet//milliyet_1932/milliyet_1932_kanunuevvel_/milliyet_1932_kanunuevvel_13_.pdf
- İş Bankası. (1930, Ocak 6). Millîyet Gazetesi.
http://nek.istanbul.edu.tr:4444/ekos/GAZETE/milliyet//milliyet_1930/milliyet_1930_kanunusani_/milliyet_1930_kanunusani_6_.pdf
- Mazhar, İ. (1931). Dünya buhranı-buğday buhranı ve iktisat buhranı. *Hâkimiyeti Millîye*, 10 Ocak, s.2.
<file:///C:/Users/halib/Downloads/1957%20S%C3%87%2025--3411.Say%C4%B1-75.pdf>
- Millî İktisat ve Tasarruftan Ne Anlıyoruz? (1930, Ocak 9). Millîyet Gazetesi.
http://nek.istanbul.edu.tr:4444/ekos/GAZETE/milliyet//milliyet_1930/milliyet_1930_kanunusani_/milliyet_1930_kanunusani_9_.pdf
- Millî İktisat ve Tasarruftan Ne Anlıyoruz? (1930, Ocak 11). Millîyet Gazetesi.
http://nek.istanbul.edu.tr:4444/ekos/GAZETE/milliyet//milliyet_1930/milliyet_1930_kanunusani_/milliyet_1930_kanunusani_11_.pdf
- Millî Tasarruf. (1929, Aralık 20). Cumhuriyet Gazetesi.
http://nek.istanbul.edu.tr:4444/ekos/GAZETE/cumhuriyet//cumhuriyet_1929/cumhuriyet_1929_kanunuevvel_/cumhuriyet_1929_kanunuevvel_20_.pdf
- Millî Tasarruf. (1929, Aralık 26). Millîyet Gazetesi.
http://nek.istanbul.edu.tr:4444/ekos/GAZETE/milliyet//milliyet_1929/milliyet_1929_kanunuevvel_/milliyet_1929_kanunuevvel_26_.pdf
- Millî Tasarruf. (1929, Aralık 31). Millîyet Gazetesi.
http://nek.istanbul.edu.tr:4444/ekos/GAZETE/milliyet//milliyet_1929/milliyet_1929_kanunuevvel_/milliyet_1929_kanunuevvel_31_.pdf
- Oruç, A. (1929, Aralık 15). Yerli malı cıdalı. Yarın Gazetesi.
http://nek.istanbul.edu.tr:4444/ekos/GAZETE/yarin/yarin_1929/yarin_1929_kanunuevvel_/yarin_1929_kanunuevvel_15_.pdf

- Pamuk, Ş. (2014). *Türkiye'nin 200 yıllık iktisadi tarihi*. Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları.
- Ragıp, M. (1930, Ocak 5). Tasarruf meselesi ve hanımlarımız. *Akşam Gazetesi*, s.1,2.
<https://dijital-kutuphane.mkutup.gov.tr/tr/Periodicals/Catalog/Issue/?IssueId=163755>
- Ragıp, M. (1930, Ocak 6). Tasarruf meselesi ve hanımlarımız. *Akşam Gazetesi*, s.1,2.
<https://dijital-kutuphane.mkutup.gov.tr/tr/Periodicals/Catalog/Issue/?IssueId=163756>
- Ragıp, M. (1930, Ocak 7). Tasarruf meselesi ve hanımlarımız. *Akşam Gazetesi*, s.1,2.
<https://dijital-kutuphane.mkutup.gov.tr/tr/Periodicals/Catalog/Issue/?IssueId=163757>
- Ragıp, M. (1930, Ocak 8). Tasarruf ve hanımlarımız. *Akşam Gazetesi*, s.1,2.
<https://dijital-kutuphane.mkutup.gov.tr/tr/Periodicals/Catalog/Issue/?IssueId=163758>
- Ragıp, M. (1930, Ocak 9). Tasarruf ve hanımlarımız. *Akşam Gazetesi*, s.1,2.
<https://dijital-kutuphane.mkutup.gov.tr/tr/Periodicals/Catalog/Issue/?IssueId=163759>
- Ragıp, M. (1930, Ocak 10). Tasarruf ve hanımlarımız. *Akşam Gazetesi*, s.1,2.
<https://dijital-kutuphane.mkutup.gov.tr/tr/Periodicals/Catalog/Issue/?IssueId=163760>
- Ragıp, M. (1930, Ocak 11). Tasarruf ve hanımlarımız. *Akşam Gazetesi*, s.1,2.
<https://dijital-kutuphane.mkutup.gov.tr/tr/Periodicals/Catalog/Issue/?IssueId=163761>
- Ragıp, M. (1930, Ocak 12). Tasarruf ve hanımlarımız. *Akşam Gazetesi*, s.1,4.
<https://dijital-kutuphane.mkutup.gov.tr/tr/Periodicals/Catalog/Issue/?IssueId=163762>
- Ragıp, M. (1930, Ocak 14). Tasarruf ve hanımlarımız. *Akşam Gazetesi*, s.1,2.
<https://dijital-kutuphane.mkutup.gov.tr/tr/Periodicals/Catalog/Issue/?IssueId=163763>
- Ragıp, M. (1930, Ocak 15). Tasarruf ve hanımlarımız. *Akşam Gazetesi*, s.1,4.
<https://dijital-kutuphane.mkutup.gov.tr/tr/Periodicals/Catalog/Issue/?IssueId=163765>
- Ragıp, M. (1930, Ocak 16). Tasarruf ve hanımlarımız. *Akşam Gazetesi*, s.1,2.
<https://dijital-kutuphane.mkutup.gov.tr/tr/Periodicals/Catalog/Issue/?IssueId=163766>
- Ragıp, M. (1930, Ocak 17). Tasarruf ve hanımlarımız. *Akşam Gazetesi*, s.1,2.
<https://dijital-kutuphane.mkutup.gov.tr/tr/Periodicals/Catalog/Issue/?IssueId=163767>
- Ragıp, M. (1930, Ocak 18). Tasarruf ve hanımlarımız. *Akşam Gazetesi*, s.1,2.
<https://dijital-kutuphane.mkutup.gov.tr/tr/Periodicals/Catalog/Issue/?IssueId=163768>
- Ragıp, M. (1930, Ocak 19). Tasarruf ve hanımlarımız. *Akşam Gazetesi*, s.1,2.
<https://dijital-kutuphane.mkutup.gov.tr/tr/Periodicals/Catalog/Issue/?IssueId=163769>
- Ragıp, M. (1930, Ocak 20). Tasarruf ve hanımlarımız. *Akşam Gazetesi*, s.1,2.
<https://dijital-kutuphane.mkutup.gov.tr/tr/Periodicals/Catalog/Issue/?IssueId=163770>
- Ragıp, M. (1930, Ocak 21). Tasarruf ve hanımlarımız. *Akşam Gazetesi*, s.1,2.
<https://dijital-kutuphane.mkutup.gov.tr/tr/Periodicals/Catalog/Issue/?IssueId=163771>
- Ragıp, M. (1930, Ocak 23). Tasarruf ve hanımlarımız. *Akşam Gazetesi*, s.1,2.
<https://dijital-kutuphane.mkutup.gov.tr/tr/Periodicals/Catalog/Issue/?IssueId=163773>
- Ragıp, M. (1930, Ocak 24). Tasarruf ve hanımlarımız. *Akşam Gazetesi*, s.1,2.
<https://dijital-kutuphane.mkutup.gov.tr/tr/Periodicals/Catalog/Issue/?IssueId=163774>

- Ragıp, M. (1930, Ocak 25). Tasarruf ve hanımlarımız. *Akşam Gazetesi*, s.1,2.
<https://dijital-kutuphane.mkutup.gov.tr/tr/Periodicals/Catalog/Issue/?IssueId=163775>
- Ragıp, M. (1930, Ocak 26). Tasarruf ve hanımlarımız. *Akşam Gazetesi*, s.1,2.
<https://dijital-kutuphane.mkutup.gov.tr/tr/Periodicals/Catalog/Issue/?IssueId=163776>
- Rüştü, N. T. (1930, Mart 2). Türk kadınının bu hareketteki mevkii. *Hâkimiyeti Millîye*. <https://dijital-kutuphane.mkutup.gov.tr/tr/Periodicals/Catalog/Issue/?IssueId=129254>
- Semiz, Y. (1996). Atatürk döneminin iktisadi politikası. Saray Kitapevi.
- Şehir ve Memleket Haberleri. (1929, Ekim 21). *Cumhuriyet Gazetesi*.
http://nek.istanbul.edu.tr:4444/ekos/GAZETE/cumhuriyet//cumhuriyet_1929/cumhuriyet_1929_tesrinievvel/_cumhuriyet_1929_tesrinievvel_21_.pdf
- Tasarruf. (1930, Şubat 3). *Millîyet Gazetesi*.
http://nek.istanbul.edu.tr:4444/ekos/GAZETE/milliyet//milliyet_1930/milliyet_1930_subat/_milliyet_1930_subat_3_.pdf
- Tasarruf Haftası. (1930, Aralık 13). *Millîyet Gazetesi*.
http://nek.istanbul.edu.tr:4444/ekos/GAZETE/milliyet//milliyet_1930/milliyet_1930_kanunuevvel/_milliyet_1930_kanunuevvel_13_.pdf
- Tasarruf Haftasının İlk Günü. (1930, Aralık 13). *Vakit Gazetesi*.
http://nek.istanbul.edu.tr:4444/ekos/GAZETE/vakit/vakit_1930/vakit_1930_kanunuevvel/_vakit_1930_kanunuevvel_13_.pdf
- Tasarruf İçtimaları. (1930, Ocak 10). *Vakit Gazetesi*.
http://nek.istanbul.edu.tr:4444/ekos/GAZETE/vakit/vakit_1930/vakit_1930_kanunusani/_vakit_1930_kanunusani_10_.pdf
- TBMMTD, 12 Aralık 1929, Cilt 14, Birleşim 13, s.33
<https://www5.tbmm.gov.tr/tutanaklar/TUTANAK/TBMM/d03/c014/tbmm03014013.pdf>
- Tekeli, İ. , İlkin, S. (1983). 1929 Dünya buhranı 'nda türkiye 'nin iktisadi politika arayışları. ODTÜ Yayınları.
- Toprak, Z. (1988). *Halk Fırkası 'ndan önce kurulan parti: Kadınlar Halk Fırkası. Tarih ve Toplum*.
- Türk anneleri Darülfünunda mühim bir toplantıya davetlidir. (1929, Aralık 25). *Millîyet Gazetesi*.
http://nek.istanbul.edu.tr:4444/ekos/GAZETE/milliyet//milliyet_1929/milliyet_1929_kanunuevvel/_milliyet_1929_kanunuevvel_25_.pdf
- Türkiye İş Bankası 'nın İlk Tasarruf Günü. (1929, Aralık 26). *Hâkimiyeti Millîye*. <https://dijital-kutuphane.mkutup.gov.tr/tr/Periodicals/Catalog/Issue/?IssueId=128939>
- Yardımcı, M. E. , İnce, M. R. ve Ekiz, R. (2017). 1929 Dünya ekonomik krizinin sebepleri ve sonuçları üzerine bir değerlendirme. Küv Yayınları.
- Yerli Malı. (1930, Şubat 7). *Millîyet Gazetesi*.
http://nek.istanbul.edu.tr:4444/ekos/GAZETE/milliyet//milliyet_1930/milliyet_1930_subat/_milliyet_1930_subat_7_.pdf
- Yıldız, F. (2017). 1930'ların tasarruf politikalarında idealize edilen kadın imgesinin basında temsili: Genç Cumhuriyetin modern ve tutumlu kadınları. *The Journal of Academic Social Science Studies*, 54, 389-406. <http://dx.doi.org/10.9761/JASSS6934>
- Yurdsever, Ateş, N. (2009). Kadın yolu/Türk kadın yolu (yeni harflerle). *Kadın Eserleri Kütüphanesi ve Bilgi Merkezi Vakfı 20. Yıl Özel Yayını*, 44-45. http://kadineserleri.org/wp-content/uploads/2018/08/kadin_yolu_turk_kadin_yolu.pdf